

ERDÉLYI MÚZEUM

LXXXV. KÖTET

2023. 1. FÜZET

Tizedkerületek a középkori erdélyi egyházmegyében

*

Két meghívólevél erdélyi tartománygyűlésre (1478, 1502)

*

Torda város önzagatási szervezete és működése a 16. század végéig

*

Marosvásárhely archontológiája (1604–1700)

*

Barcsay Sándor rejtélyes felesége –

Újabb adatok az abrudbányai Fodor család társadalmi kapcsolataihoz

*

Egyháztörténeti adatok a kolozsmonostori konvent fejedelemségkori jegyzőkönyveiből.

A jezsuiták és a kolozsmonostori egyház

*

Péchi Simon kancellár viselt dolgairól (1614–1621)

*

„Az váradia [...] Sebesvár ellen csikorgatják fogokat”.

Sebesvár végvára az Apafi-korszak első évtizedében

*

Az örmények „labanc” püspöke.

Az erdélyi örménység és a Rákóczi szabadságharc

*

Máramaros vármegye közigazgatási elitje 1860 és 1867 között

*

Szemle

*

Egyesületi közlemények

KOLOZSVÁR, 2023

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

ISSN 1453-0961

9 771453 096100

ERDÉLYI MÚZEUM

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület
bölcseztudományi és társadalomtudományi folyóirata

A folyóirat CNCS B és ERIH PLUS akkreditációs minősítésekkel rendelkezik.

Felelős szerkesztő: Varga P. Ildikó

Szerkeszti
Bogdándi Zsolt, Ilyés Szilárd Zoltán (szerkesztőségi titkár),
Tánczos Vilmos, Varga P. Ildikó, Veress Károly

A szám szerkesztője:
Bogdándi Zsolt

Szerkesztőségi tanácsadók
Barta János, Domokos Johanna, Egyed Emese, Gebei Sándor, Konrad Gündisch,
Kovács András, Kovács Magdolna, Mohay Tamás, Monok István, Nyíró Miklós,
Olay Csaba, Szakolczai Árpád

Korrektor: András Zselyke

Szerkesztőség: Kolozsvár, str. Napoca nr. 2. I. em. Telefon/Fax: 0264–595 176
Postacím: 400750 Cluj–1. C.P. 191 România, e-mail: titkarsag@eme.ro
www.eme.ro/erdelyimuzeum

A lap megjelenését támogatta:

Nemzeti
Kulturális
Alap

Felelős kiadó: Biró Annamária

ISSN 1453 0961

Készült a gyergyószentmiklósi
F&F INTERNATIONAL Kft. nyomdában
Felelős vezető
Ambrus Enikő ügyvezető igazgató

A lapszám DOI-száma: <https://doi.org/10.36373/em-2023-1>

Lakatos Bálint

Torda város öngazgatási szervezete és működése a 16. század végéig

Bevezetés, a vizsgálat célja

Torda a késő középkori Magyar Királyság, utóbb az Erdélyi Fejedelemség egyik jelentős településeként, elsősorban mint központi hely, regionális kereskedelmi és politikai csomópont szerepel történelmünkben. Egyrészt az azonos nevű megye gyűlésének, a sedriának, másrészt azoknak a rendszeres gyűléseknek, majd országgyűléseknek a helyszínéeként, amelyeket a városban, illetve a város melletti Keresztesmezőn tartottak.¹ Torda első ismert kiváltságait 1291-ben nyerte a tatár pusztítás miatt megsemmisült privilégiumok helyett Désakna, Szék és Kolozs mintájára. Környékével együtt megszakítás nélkül királyi, majd a 16. századtól fejedelmi birtok volt, itt működött Erdély egyik legjelentősebb sóbányája és sókamarája.² A város társadalmának megélhetését és anyagi erejét századokon át javarészt ehhez a sóbányászathoz kapcsolódó kézműipari és közvetítő kereskedelmi tevékenység adta. Utóbbit az 1475-ben Hunyadi Mátyás királytól elnyert országos vámmentességi privilégium is elősegítette,³ amelyet a későbbi erdélyi fejedelmek is megerősítettek.⁴ A 15. század első harmadáig, tehát

Lakatos Bálint (1983) történész, tudományos főmunkatárs – ELKH–MNL–SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, Budapest, claustrarius@gmail.com

¹ Orbán Balázs: *Torda város és környéke*. Bp. 1889. (a továbbiakban Orbán: *Torda város*) 230–242; Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. V. köt. Bp. 1913 (Hunyadiak kora Magyarországon IX. c.). (Reprint Bp. 1985) (a továbbiakban Csánki: *Magyarország történeti földrajza* V.) 686; Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Bp. 1980 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III-6.) (a továbbiakban Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*) 396; Oborni Teréz: *Erdélyi országgyűlések a 16–17. században*. Bp. 2018 (A magyar országgyűlések története.). 39–40, 335–337; a megyei sedriára lásd W. Kovács András: *Megyeszékhelyek a középkori Erdélyben*. = In: *Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Pál Judit–Sipos Gábor. EME, Kvár 2010. 186–187 és a kora újkori helyszínré Dáné Veronka: „*Az ónagysága széki így deliberála*”. *Torda vármegye fejedelemségi bírósági gyakorlata*. EME, Debrecen–Kvár 2006 (Erdélyi Tudományos Füzetek 259.). (a továbbiakban Dáné: *Az ónagysága széki*) 93–95; az alvajdai bíráskodásra legújabbban W. Kovács András: *Az alvajdák megyei bíráskodása Szentimrén*. *Erdélyi Múzeum* LXXXIV. évf. 2022/1. 5, 11–13.

² *Erdélyi okmánytár: Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez* (a továbbiakban EO). I–V. Közzéteszi Jakó Zsigmond–Hegyi Géza–W. Kovács András. Bp. 1997–2021. I. 482. sz.; Draskóczy István: *A magyarországi kősó bányászata és kereskedelme (1140–1530-as évek)*. Bp. 2018 (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes. Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések). 197, 199, 200, 238–239, 357–364.

³ Csánki: *Magyarország történeti földrajza* V. 686–687.

⁴ *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I. 1569–1602. János Zsigmond, Báthory Kristóf, Báthory Zsigmond királyi könyvei*. [1. köt.] *János Zsigmond királyi könyve 1569–1570*. [2. köt.] *Báthory Kristóf királyi könyve 1580–1581*. [3. köt.] *Báthory Zsigmond királyi könyvei 1582–1602*. Mutatókkal és jegyz. regesztákban közzéteszi Fejér Tamás–Rácz

a településhálózat differenciálódásáig Tordát városnak, *civitas*nak címezik és titulálják, a 15. század közepétől azonban, a város – mezőváros – falu jogi kategóriák megszilárdulásakor már mezővárosnak, latinul *oppidum*nak nevezik. Ez megfelelt küllembeli és jogi állapotának: nem volt kulcsos, kerített, más szóval erődített város. A mezővárosok mezőnyében viszont királyi földesúri városként, utóbb kiváltságos fejedelmi mezővárosként, taksás városként előkelő helyen állt, és közösségének tagjai is polgárokként tekinthettek önmagukra.⁵

Az alábbiakban Torda város középkor végi és kora újkori történetének egy szűk szeletét, az öngazgatás – modern szóval: az önkormányzat – szervezetét és működését tekintem át.⁶ Torda esetében is igaz, hogy ha e kérdéskört tanulmányozzuk, többféle nehézséggel szembesülhetünk. A késő középkor és a kora újkor időszakára nézve az írott források közül általában a belső, azaz helyi források nyújthatnak adatokat. Ilyenek lehetnek a városi tanácsülési jegyzőkönyvek, a különféle városkönyvek és törvénykezési jegyzőkönyvek, a szabályrendeletek, azaz statútumok, az adójegyzékek, illetve a település magisztrátusa által kibocsátott írásos dokumentumok: oklevelek és levelek. A külső források közül, tehát amelyeket nem a városi tanács, a városlakók „állítottak elő”, lényegesen még a különféle kiváltságlevelek, illetve a városvezetés tagjaira, főként a várost kifelé képviselő bíróra vonatkozó, általában hiteleshelyi vagy bírósági forrásokban felbukkanó szórványos adatok.⁷

A Magyar Királyság városaira, mezővárosaira és falvaira azonban kevés kivétellel igaz, hogy a korai évszázadokból efféle belső források alig-alig maradtak ránk. Emiatt elsősorban a települések hanyattatott történelme, a tűzvészek, természeti csapások és háborúk okolhatók. Tordán a 16–17. század fordulóján elszenvedett hadi károk, az 1600–1602 folyamán bekövetkezett pusztítások miatt a városi levéltár addig keletkezett anyaga is teljesen megsemmisült: nincsenek sem városkönyvek, sem statútumok, noha a városban a 16. század elején már bizonyosan vezettek városkönyvet és alkottak szabályrendeleteket.⁸ A legkorábbi tordai városi tanácsülési jegyzőkönyv (amelyet annak idején már Orbán Balázs ismertetett, és amelyet Wolf

Etelka–Szász Anikó. Kvár 2003–2005 (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 1–3.), (a továbbiakban EFK VII. 1–3.) I/1. 185. sz., János Zsigmond 1569. nov. 14-i, Tordán kelt megerősítése, tartalmát ismerteti Orbán: *Torda város 126–127.*

⁵ Lakatos Bálint: *Mezővárosi oklevelek. Települési önkormányzat és írásbeliség a késő középkori Magyarországon, 1301–1526.* Bp. 2019 (Magyar Történelmi Emlékek. Monumenta Hungariae Historica. Adattárak. Elenchi). (a továbbiakban Lakatos: *Mezővárosi oklevelek*) 11–13, 606. 1494-ben királyi városként 600 forint adót fizet egy összegben a királynak: Neumann Tibor: „Minden időkből kegyelmes uratok kívánunk lenni”. A királyi városok adóztatása a 15. század végén. In: *Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Szerk. Kádás István–Weisz Boglárka. Bp. 2017 (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes. Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések). 22–23, 40. 42.

⁶ A közlemény előzménye egy 2022. július 7-én az EME Aranyos-vidéki Fiókegyesületének főszervezésében „Torda a középkorban” címmel megrendezett kiskonferencián elhangzott, *Torda város öngazgatási szervezete a középkor végén* című előadás volt, ezt dolgoztam át és bővítettem ki jelentős mértékben az 1526 utáni, részben újonnan feltárt adatokkal. Ezúton köszönöm Bogdándi Zsolt és Szász Anikó ehhez nyújtott technikai segítségét.

⁷ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 17–19.

⁸ A városkönyvről lásd alább. A középkori szokásjogi szabályokra lásd pl. 1455: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556).* Kiad. és bev. Jakó Zsigmond. 1. köt. 1289–1484. 2. köt. 1485–1556. Bp. 1990 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II-17.). (a továbbiakban KmKjkv.) I. 1215. sz.

Rudolf tett közzé) 1603-tól,⁹ a statútumok a 17. század első harmadától,¹⁰ városi adójegyzékek és gazdasági iratok pedig csak a 18. század derekától maradtak fenn.¹¹

Tanulmányomban a városi szervezet működését vizsgálom a legkorábbi korszakban, azaz a szeriális adatsort nyújtó városi jegyzőkönyv előtt. Noha Torda és lakóinak története folytonos, ezért bizonyos városi struktúrák és jelenségek is megszakítatlanul tovább éltek az újkorban, mégis a 17–18. századi forrásokból éppen az öngazgatási szervezet korábbi időszakára csak óvatossággal lehet visszakövetkeztetni. Bethlen Gábor fejedelem 1619. augusztus 25-i oklevelével ugyanis saját gyalogkatonáival újratelepítette Újtorda városrészt, kollektíven megnevesítve annak lakosságát.¹² Ezzel egy különálló városi szervezet jött létre, amelynek élén bíró helyett főhadnagy állt, míg Tordán (Ótordán) továbbra is a korábbi városi öngazgatási struktúrák maradtak meg. A két város között – a határ megosztása, az eltérő jogállásból fakadó állapot és érdekkülönbségek miatt – gyakoriak voltak a viták, így szükség volt a viszonyok közös szabályozására.¹³ Az 1631. augusztusi megállapodások az ótordai és az újtoradai lakosok, illetve a sóvágók és az ótordai városi előljáróság kapcsolatairól fontos várostörténeti forrásaink, de egyúttal egy új időszak dokumentumai.¹⁴ Nagyvárad 1660. évi oszmán elfoglalását követően pedig az onnan menekülők részben (a közben 1658–1661 között ismét háborús károkat elszenvedett) Tordán

⁹ Orbán: *Torda város 152–154., 157–160.*; *Torda város tanácsi jegyzőkönyve 1603–1678*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Wolf Rudolf. EME, Kvár 1993 (Erdélyi Történelmi Adatok VI. 1.). (a továbbiakban Wolf: Tjkv., a bevezető tanulmányra „bev.” rövidítéssel utalok); EFK I/3. 1908. sz. (Báthory Zsigmond 1602. máj. 1-jei privilégiumlevele a tűzvész miatt megsemmisült kiváltságok megerősítéséről), ismertetí Orbán: *Torda város 128*.

¹⁰ 1667–1720, ill. 1748–1800 és 1808. évi városi statútumok gyűjteménye, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Kézirattár, Ms 146/22. 19. sz. eleji kézirat Rugonfalvi Kiss István letétjéként. A kézirat rendjében haladó kiadása: *Kolozsvár és Torda város jogkönyve*. Szerk., jegyz. és az utószót írta Kalotai Noémi. Átírták Kenyó Ildikó–Varga-Kammerhofer Lilla–Márton Zsófia–Szabó Piroska. Máriabesnyő 2017 (Scriptores Rerum Hungaricarum 11.) 59–225: Thorda Várossa Constitutioi című szakasz (a továbbiakban: Thorda Constitútiói). A szöveg a kiadás 61–67. oldalán található első része (1–25. pont) Torda város 1666. ápr. 9-én elfogadott statútuma (perrendtartása), amelyet másik példány alapján ismert Orbán: *Torda város 150–152*, ill. Csipkés Elek 1823-ban készített kézirata fol. 14–21. alapján kiad. Bicsok Zoltán: *Torda város története és statútuma. Csipkés Elek kézirata 1823-ból*. EME, Kvár 2001 (Erdélyi Tudományos Füzetek 229). 50–54. – 1745–1772 közötti válogatott szabályrendeleteket közöl: *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Corpus statutorum Hungariae municipalium*. Össze gyűjt., jegyz. Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. I. köt. *Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai*. Bp. 1885 (Magyarországi Jogtörténeti Emlékek – Monumenta Hungariae Iuridico-historica.). 420, 421, 433, 436–439, 448–455, 458–460, 487–489.

¹¹ Kosáry Domokos–Kulcsár Krisztina–Szakály Orsolya: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*. I. Általános rész. 4. Városi, mezővárosi és községi levéltárak és forrásközlések. II. köt. O–Zs. Bp. 2015. (a továbbiakban Kosáry I/4. II.) 1268–1270.

¹² Orbán: *Torda város 142–145* (teljes szöveggel); a birtokba való bevezetésre és iktatásra 1620. máj. 22-én került sor, uo. 145; Kiss András: Ó- és Újtorda viszonya a XVI. század második felében és a XVII. század első évtizedében. In: *Uő: Források és értelmezések*. Buk. 1994. (a továbbiakban Kiss: *Ó-és Újtorda*) 146; Bicsok Zoltán: Torda városának fejedelemség kori kiváltságai. In: *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok IX*. Szerk. Hermann Gusztáv Mihály–Kolumbán Zsuzsanna–Róth András Lajos. Székelyudvarhely, 2009. 11.

¹³ Kiss: *Ó- és Újtorda* 146–147.

¹⁴ Uo. 148–149, a két városrész, a kamarai tisztek és a fejedelmi kiküldöttek közötti 1631. aug. 29-i megállapodások közül I. Rákóczi György fejedelem a sóvágók és a városi előljáróság közötti viszonyok szabályozását 1633. szept. 4-én erősítette meg. A két városrész lakói között 1672. máj. 25-én kötött újabb egyezség végzései uo. 149–150.

telepedtek le. Mivel Várad lakóit Báthory Kristóf még 1580-ban megneemesítette,¹⁵ átköltözésük révén Ótorda is azzá válhatott: a betelepülést és jogállásváltozást az 1665. évi gyulafehérvári országgyűlés cikkelyezte be. Néhány évvel később, 1668. január 25-i privilégiumlevelével pedig I. Apafi Mihály is megneemesítette Ótorda városát.¹⁶ Ennek révén Torda (Ótorda és Újtorda) Dés mellett az Erdélyi Fejedelemség nemes városa lett, a két külön városrész szervezetenként egyesült.¹⁷ Mindez azonban új öngazgatási struktúrát is eredményezett: új tisztségek jelentek meg (főbíró helyett az egész város élén 1665-től egy főhadnagy állt, esküdtek helyett ülnökök, illetve városi szolgabírók szerepeltek), és a magisztrátus működése is átalakult.¹⁸

A viszonylag részletesen és plasztikusan megismerhető 17. századi városi szervezethez, igazgatási struktúrákhoz képest a 16. század végéig csak töredékes képet alkothatunk: csak szöveghelyeket használhatunk, és más forrás híján leginkább a város által kibocsátott okleveleket és leveleket kell vizsgálnunk. Az oklevelek a városi öngazgatás szempontjából egy országosan is összehasonlítható forráscsoportot alkotnak, mert ezekben a magisztrátus, a városi tanács megnevezi magát. Ezekből az információmorszákból pedig következtethetünk a városi szervezet és a tisztségviselők számára és hatáskörére is.

Városi kiadványok

Fennmaradt példányok

Torda városi kiadványai a 16. század végéig csekély számban maradtak fenn; a legelső 1424-ből. (Egy korábbi, feltehetően 1410-re keltezhető kiadvány említését tartotta fenn Nadabi László erdélyi alvajda 1411. január 29-i oklevele, amely szerint az az évi vízkereszti nyolcadon a tordaiak képviselői a város ügyvédvalló levelével jelentek meg előtte, de erről a városi kiadványról közelebbit nem tudunk.)¹⁹ Az 1600-ig terjedő egy és háromnegyed évszázadból

¹⁵ Gyulafehérvár, 1580. márc. 10. Kiadja és elemzi Gálfi Emőke: Várad 16. századi kiváltságairól, különös tekintettel lakóinak megneemesítésére. In: „Az Várad dolga legnagyobb...” *Várad és partiumi nemesek, katonák és tisztségviselők a kora újkorban*. Szerk. Oborni Teréz–Rácz Balázs Viktor. Nagyvárad 2021. (Tanulmányok Biharország történetéből 9.) 64, 67–70, 72–75.

¹⁶ A gyulafehérvári határozatokat lásd uo. 131–132, a kiváltságlevelet lásd uo. 132–133 és Thorda Constitúciói 163–167 (latin szöveg), 198–202 (magyar ford.); részletesen Bicsok: *Torda kiváltságai 17–22*, vö. Bicsok: *Torda város 17*.

¹⁷ Bicsok Zoltán: A nemes város intézménye Tordán. In: *Aranyos-vidék magyarsága. Aranyosszék, Torda és vidéke a változó időben*. Szerk. Keszeg Vilmos–Szabó Zsolt. Kvár 2006. 103–116; Bicsok: *Torda város 26–28, 48–50*, vö. Kiss: *Ó- és Újtorda 145*.

¹⁸ Orbán: *Torda város 131–134*, vö. Thorda Constitúciói 67–160, Bicsok: *Torda város 18*. Az 1665. év magisztrátusa Wolf: Tjkv. 81.

¹⁹ *Zsigmondkori oklevéltár I–XV*. Összeállította/Közzéteszi Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert–Neumann Tibor–Lakatos Bálint–Mikó Gábor. Bp. 1951–2022. (a továbbiakban ZsO) III. 97. sz. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest) (a továbbiakban MNL OL) Diplomatikai Levéltár (DL) 28777. „pro se ipsis personaliter, pro aliis vero civibus et hospitibus dicte civitatis universis cum procuratoriis litteris eorundem”, a kivonatban a vonatkozó szövegrész nem szerepel. – Egy 1523. márciusi, kolozsmonostori konvent előtt tett bevallás a város egy oltár- vagy misealapítványról kiadott oklevelére utal, amely nem maradt fenn: KmKjkv. II. 3220. sz. További elveszett 16. századi tordai kiadványok említését lásd 42. j.

mindössze harminchat tételt tudtam összegyűjteni (lásd az 1. táblázatot).²⁰ Ez az erdélyi mezővárosok viszonylatában azonban egész tekintélyes mennyiség.²¹

1. táblázat. Torda város ismert oklevelei és levelei, 1424–1599

sz.	keltezés	üggtípus	keletnap	forma	levéltári jelzet/kiad.
1.	1424. XII. 24.	zálogba adás (malomrész)	v (P)	orig.	DL 62808.
2.	1444. XII. 28.	birtokadomány (halastó)	h	orig.	DL 62829.
3.	1447. II. 24.	származási tanúsítvány	p	tart. áí.	DL 28363.
4.	1482. V. 25.	adásvétel (malomrész)	szo (P)	tart. áí.	P 1960-66 Nr. 1. p. 10. (Refo 10612.)
5.	1516. XII. 24.	adásvétel (malomrész)	sz (P)	tart. áí.	P 1960-66 Nr. 1. p. 10. (Refo 10612.)
6.	1520 sine dato	tanúsítvány(?)	0	kivonat	F 25 1. fol. 45r. 2. sz.
7.	1520 sine dato	tanúsítvány egyezségről(?)	0	kivonat	F 25 1. fol. 45r. 8. sz.
8.	1530. II. 28.	birtokadomány (malomhely)	h	átírás	F 25 1. fol. 32r–33r.
9.	1534. XII. 24.	adásvétel (ház, malmok)	cs	átírás	P 1960-66 Nr. 1. p. 11. (Refo 10652.)
10.	1534. XII. 24.	adásvétel (malom)	cs	átírás	P 1960-66 Nr. 1. p. 12. (Refo 10656.)
11.	1535 sine dato	ítéletlevél (háztulajdon)	0	kivonat	F 25 1. fol. 43r.
12.	1536. X. 17.	tanúsítványkérés (saját okl. átírása)	k	átírás	F 25 1. fol. 42v–43r.

²⁰ A táblázat rövidítései: a keletnapnál a hét napjainak rövidítései állnak, a „(P)” a pecsételő napot jelenti (erről lásd alább); a forma rovatban az „orig.” az eredetiben, a „tart. áí.” a tartalmi átírásban fennmaradt tételt jelöli. A levéltári jelzet/kiadás rovatban a kiadatlan források kivétel nélkül a MNL OL (Budapest) különböző fondjaiban található. DL = Diplomatikai Levéltár; F 25 = Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, Miscellanea; P 1951-14-129 = A bethleni Bethlen család bethleni levéltára, Birtokigazgatási és birtokgazdálkodási iratok, 14. tétel, 129. cím: Torda; P 1960-66 = A bethleni Bethlen család bethleni levéltára, Rokon és idegen családok, 66. tétel Nagy család; P 1960-78 = Uo. 78. tétel Pogány család (ez utóbbi kettőn belül az iratok darabszintű számozással bírnak). A „Refo” azonosítószám jelzi, hogy a dokumentum színes fényképe online elérhető a budapesti Reformáció kora: MNL OL 1526–1570 című, Laczlavik György és munkatársai által fejlesztett adatbázisban: <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570> (a látogatás ideje 2022. dec. 22.). A DL-jelzetű oklevelek színes online fényképei a Rácz György és munkatársai által gondozott DL–DF-adatbázisban tekinthetők meg: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/> (a látogatás ideje 2022. dec. 22.). – Könyvészeti rövidítések: Berger II. = Albert Berger: *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen I–II. 1203–1570*. Aus dem Nachlass hrsg. Ernst Wagner. Köln–Wien, 1986 (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens. Ergänzungsreihe zum Siebenbürgischen Archiv 11/I–II.); KmKFjvk I. = *A kolozsmonostori konvent fejedelemség kori jegyzőkönyvei I. 1326–1590*. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlő Bogdándi Zsolt. EME, Kvár 2018 (Erdélyi Történelmi Adatok X. 1.). – Orbán: *Torda város* 128 és uo. 1. j., ill. 428 említi Torda város 1566. évi eredeti pergamenre írt kiadványát, amelyben a részben a város földesurasága alá tartozó Indal faluban két telket adományoznak „Mészköi Galló Mavay” [Máray Gál] számára, de a 19. század végén a város levéltárában őrzött példánynak nem jutottam nyomára; Torda város levéltári anyaga jelenleg nem tartalmazza, vö. Kosáry I/4. II. 1268–1269.

²¹ Vö. Szász Anikó: Mezővárosi írásbeliség és oklevél-kiállítás hét erdélyi vármegyében (1540–1600). *Erdélyi Múzeum* LXXXIV. évf. 2022/1. 25–27; Dés forrásanyagáról Uő: Dés városvezetése 1541–1600 között. *Erdélyi Múzeum* LXXX. évf. 2018/1. 62–63.

sz.	keltezés	ügytípus	keletnap	forma	levéltári jelzet/kiad.
13.	1537. II. 16.	adásvétel (halastó)	p	átírás	P 1960-66 Nr. 1. p. 12. (Refo 10660.)
14.	1538. III. 8.	adásvétel (ház telekkel)	p	átírás	F 25 1. fol. 29r–30r.
15.	1543. IV. 21.	városkönyvi bejegyzés bevallásról	szo	átírás	P 1960-78 Nr. 4. (Refo 11135.)
16.	1543. VII. 14.	fellebbezés (per birtokelidegenítésről)	szo	orig.	P 1960-66 Nr. 1. (Refo 10612.)
17.	1546. XII. 24.	ítéletlevél (háztulajdon)	p (P)	átírás	F 25 1. fol. 30r–31r.
18.	1548 sine dato	tanúsítvány egyezségről	0	kivonat	F 25 1. fol. 45r. 3. sz.
19.	1549. VI. 8.	birtokadomány (halastó)	szo (P)	átírás	F 25 1. fol. 40v–41r.
20.	1554 sine dato	ítéletlevél	0	kivonat	F 25 1. fol. 45r. 4. sz.
21.	1558. II. 25.	tanúsítvány egyezségről (háztulajdon)	p	átírás	F 25 1. fol. 31r–32r.
22.	1559. V. 13.	tanúsítvány egyezségről (birtokosztály)	szo (P)	átírás	F 25 1. fol. 41v–42v.
23.	1559. X. 23.	fellebbezés (per ház- és malomtulajdonról)	h	orig.	P 1960-78 Nr. 4. (Refo 11135.)
24.	1559. XII. 24.	adásvétel (szőlő)	v (P)	átírás	F 25 1. fol. 36v–37r.
25.	1559. XII. 24.	adásvétel (halastó)	v (P)	átírás	F 25 1. fol. 38r–v.
26.	1567. IX. 12.	levél Besztercehez lószerszám ügyében	p	orig.	Berger II. 3189. sz.
27.	1567. XII. 24.	adásvétel (halastó)	sz (P)	átírás	F 25 1. fol. 38r–v.
28.	1568. VI. 6.	adásvétel, egyezés (házrész)	v	tart. áí	KmKFjkv I. 669. sz.
29.	1571. XII. 24.	adásvétel (szőlő)	h (P)	átírás	F 25 1. fol. 37r–v.
30.	1573. XII. 24.	adásvétel (halastó)	cs (P)	átírás	F 25 1. fol. 39r–40r.
31.	1579. III. 9.	fellebbezés (per háztulajdonról)	h	átírás	F 25 1. fol. 43r–44v.
32.	1580. I. 25.	fellebbezés (per malomtulajdonról)	h	orig.	P 1951-14-129 Nr. 2.
33.	1580. II. 9.	levél fejedelemhez (saját oklevél átírásáról)	sz	átírás	F 25 1. fol. 40r–41r.
34.	1588. X. 31.	tanúsítványkérés (saját okl. átírása)	h	orig.	F 25 1. (teljes füzet)
35.	1591. X. 28.	adásvétel (ház telekkel)	h	orig.	P 1951-14-129 Nr. 4.
36.	1599. V. 29.	adásvétel (ház telekkel)	szo (P)	átírás	EFK I/3. 1670. sz.

A táblázatban felsorolt oklevelek és levelek kevesebb, mint negyede, nyolc darab maradt fenn eredeti formájában (1–2., 16., 23., 26., 32., 34–35. sz.), míg valamivel több mint fele, tizenkilenc teljes szövegű átírásból (vagy másolatból) ismert, végül kilenc tételt csak tartalmi átírás (3–5., 28. sz.), illetve csak évi keletű (6–7., 18., 20. sz.) vagy keltezés nélküli kivonat (11. sz.) őrzött meg. Az átírások nagy száma azzal is összefügg, hogy e vizsgált kiadványok egyike sem helyben maradt meg.

Egyrészt a közép- és kora újkori Erdély egyik „gyűjtőlevéltárában”, a kolozsmonostori konvent hiteleshelyi levéltárában maradt fenn átírásban tizenégy oklevél, amelyeket Szász Anikó ismertetett és hasznosított,²² illetve további öt oklevél szövegének kivonata. E kiadványokat, tizenötödikként, egy 1588-ban készült csonka oklevélfüzet őrzi (34. sz.), amelyet a város István deák felesége, Ilona részére bocsátott ki. A teljes szövegű oklevelek témájukban főleg Szócs (Szócsi/Szűcs) Péter, továbbá Szócs István fiai: ifjabb István és Dénes tordai polgárok, illetve e Dénes fia, Tordai Litteratus Tamás ítéltáblai jegyző²³ és mások tordai ingatlanaihoz kapcsolódnak. Az oklevélszövegeket Gáspár deák tordai jegyző másolta egybe, Szász Anikó rekonstrukciója szerint a városkönyv alapján.²⁴

Másrészt az átírt és eredeti oklevelek másik csoportja a Bethlen-család bethleni ágának levéltárában, valamint az oda leszármazás útján bekerült tordai nemes polgár Pogány, illetve Nagy családok levéltári anyagában lelhető fel.²⁵ E két kisebb családi anyagban egy-egy, a királyi-fejedelmi bírósághoz intézett fellebbezőlevél is található, és mindkettő terjedelmes pertestet tartalmaz. A Nagy családeban szerepel a város 1543. évi perátküldő levele az özvegy Pogány Tamásné Vas Erzsébet által elidegenített birtokok ügyében lezajlott tárgyalásról, bizonyíték bemutatásról és tanúkihallgatásról (16. sz.), amely a 4–5., 9–10., 13. számú tételeket tartotta fenn. A Pogány családeban pedig egy 1559. októberi oklevél maradt ránk (23. sz.), amely tartalmazza a Nagy Máté gyermekei által Pogány Miklós ellen bizonyos városi ingatlanok miatt folytatott perében betérjesztett periratot, válaszokat és viszontválaszokat, valamint bizonyíték bemutatást és fellebbezést.²⁶ A pertest szövegében a felperesek édesanyjának, néhai Pogány Annának a város előtt tett 1543. április 21-i, a városkönyvbe bevezetett és onnan kivonatban közölt bevallását (15. sz.) is megtalálhatjuk. Ez a kutatás számára eddig nem volt ismert. Egy harmadik, 1580. évi, de hiányos városi perátküldő levél a Bethlen-család birtokigazgatási és birtokgazdálkodási iratai között található (32. sz.).

A jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Diplomatikai Levéltárában (DL) őrzött középkori, tehát 1526 előtti oklevelek közül az 1–2. számúak ugyancsak a Bethlen-család anyagából lettek kiemelve, ahová a Pogány-oklevelekkel együtt kerülhettek be. Az 1447. évi, csak tartalmi átírásból ismert származási tanúsítvány (3. sz.) pedig szintén kolozsmonostori hiteleshelyi tétel volt, eredetileg a *Cista comitatum* nevű sorozat Torda megyei anyagából. Mindezen felül az erdélyi királyi könyvek VI. kötetében találhatunk még átírásban egy 1599. évi

²² MNL OL F 25, 1. fol. 29–46. (= fenti 34. sz.) A füzet eredetileg huszonegy oklevelet tartalmazott, az 1–3. számú hiányzik, a 4. számú, 1534. évi királyi parancslevél vége olvasható, az 5–21. számúak megvannak (a füzet vége, így a szöveg is hiányos). A fol. 44v és 45r szövege szerint további tizenöt, Thury János birtokában lévő oklevél nem volt közvetlenül lényeges a kedvezményezetteknek, így azokat a jegyző fol. 45r oldalán egy rövid jegyzékben csak kivonatosan sorolta fel. A jegyzék alja hiányos, csak az 1–11. sorszámú tétel szövege olvasható részben vagy egészben (közöttük a fenti 1. táblázatban 6–7. és 18–20. számmal jelölt városi kiadványok kivonata). A fol. 34r tetején 1622-es évszám áll. – Szász Anikó: *Mezővárosi írásbeliség* 24, 25–26. Tartalmilag felhasználja és ismerteti Szász Anikó: *Torda és Dés természeti erőforrásai (1541–1600)*. In: *Certamen VI. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*. Szerk. Egyed Emese–Pakó László–Sófalvi Emese. EME, Kvár 2019. 151–156.

²³ A családra lásd Wolf Rudolf: *Bethlen Miklós tordai ősei*. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Kiss András–Kovács Kiss Gyöngy–Pozsony Ferenc. EME, Kvár 1999. (a továbbiakban Wolf: *Bethlen*) 507–508. 1863. j.

²⁴ Szász: *Mezővárosi írásbeliség* 20, 26.

²⁵ A leszármazást részletesen bemutatja Wolf: *Bethlen* 501–513., lásd még uo. 513 található családfákat is. A Pogány család leszármazására lásd még Csánki Dezső: *Pogány Miklós cimerelevele 1447. évből*. *Turul* VII. évf. 1889. 78–82.

²⁶ A két ügy ismertetését lásd Wolf: *Bethlen* 504–505.

tordai kiadványt (36. sz.), továbbá Beszterce város levéltárában egy Beszterce városához intézett tordai városi levelet 1567-ből (26. sz.). A besztercei levéltárban fennmaradt még Sebestyén deák tordai bíró egy-egy nyugtája a beszterceiek adójának átvételéről 1558 nyaráról és őszeről, de ezek nem városi kiadványoknak, hanem magánokleveleknek tekinthetők.²⁷

A kiadványok külalakja

A fennmaradt városi kiadványok alapvetően latinul íródtak. Mindössze három esetben találkozunk magyar nyelvű szövegrészekkel olyan oklevelekben, amelyek egyes vallomásokat is rögzítettek a 16. század második felében (23., 31–32. sz.). Ezekben az esetekben a tanúk által elmondottak, illetve az 1559. októberi perátküldő levélben a felperes írásban beterjesztett vádpontjai, az alperes írásban benyújtott válaszai, a felek által adott viszontválaszok, összesen nyolc szövegrész szerepel magyarul, ám ezen oklevelek keretszövege, formulás részei is latin nyelvűek. A városkönyvi bejegyzések közül egyetlenegynek a kivonatát ismerjük 1543-ból (15. sz.), amely latin nyelvű, tehát a városkönyv is latin nyelvű lehetett.²⁸ Mivel az átírásnál a városkönyvet („az város könyvében”, „in protocollo nostro”) idézték, egyetlen kötetről lehetett szó, amely vegyes tartalmú, nem differenciált protokollum lehetett.²⁹ Késő középkori eredete, megléte valószínű. Használatára 1559-ből is van nyom, az egyik periratban (23. sz.) említik, hogy „vallás nyilván vagyon az város könyvében”.³⁰ E városkönyv 1601–1602 folyamán megsemmisült, ezért 1603-tól új kötetet fektettek fel, amely már korunkra maradt.

Az eredetiben ránk maradt oklevélpéldányok külalakja rendezett, bár nem különösebben díszített. A terjedelmes perátküldő levelek közül az 1543. évi (16. sz.) füzet alakú, ötványi papírlapból összefűzve, az 1559. októberi (23. sz.) viszont egymás alá ragasztott öt lapból álló oklevél. Az 1580. januári perátküldő levél (32. sz.) egy bifoliumra íródott, az 1599. évi kiadványról (36. sz.) pedig az átíró oklevélből tudjuk, hogy kettős ívpapírra készült. A legerjedelmesebb különben

²⁷ Berger II. 647/2452. és 648/2456. sz. (1558. aug. 11. és szept. 2.)

²⁸ 16. sz. (MNL OL P 1960-78 Nr. 4. = Refo 11135. sz., 2. kép) az alperes szerint „melly vallás nyilvan vagion az varas könweben... (ill. a felperesek korábbi peres ügye) ...az varas ládáiában volt, kyből ky tecky, és keresse megh kegyelmetek, mert ezt sem indíthatátok volna az ő felsége gratiája nélkül... (a felperesek tagadó viszontválasza után a bizonyítási szakaszban:) Actor comprobavit matrem novum iudicium habuisse, penes quas fassa est se amplius non quęsitura, signatura in protocollo nostro ascripta. Cuius tenor talis est: «1543. sabbatho ante festum diem divi Georgii martyris. Nomina honestarum mulierum, quę sub novo iudicio hereditates relicte condam Thomę Pogan querunt: Catharina relicta condam Blasii Warffalwy, Helena consors Blasii Hadnagy de Bagyon, Elizabet relicta condam Lucę Pogan de Thorda, Anna consors honesti Matthei Nagy. Hę personę coram nobis, iudice et iuratis civibus sese in facie sedis iudiciarię obligarunt non amplius quęsitura de eadem re et si qua ex ipsis novo iudicio uteretur, nullarum virium esset.» Actor quoque fassiones matris ipsorum sese cum onere revocasse, cum iuratis sedis nostre assessoribus comprobarunt...” – A továbbiakban a magyar szövegeknél a modernizált átírást használom, lásd Bak Borbála: A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. *Fons* VII. évf. 2000. 118–136.

²⁹ Vö. Majorossy Judit–Szende Katalin: *Libri civitatum. Városkönyvek a középkori Magyar Királyság közigazgatásában*. In: *Tiszteletkőr: Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András. Bp. 2012. 319–330; Katalin Szende: *Trust, Authority and the Written Word in the Royal Towns of Medieval Hungary*. *Turnhout* 2018 (Utrecht Studies in Medieval Literacy 41.). 148–157.

³⁰ Wolf: Tjvk. bev. 19, Szász: *Mezővárosi írásbeliség* 24. Szász Anikó itt említ egy 1580-ból való adatot, amelynek értelmében egy ingóság miatt értékvitában „a Torda mezőváros pecsétje alatt összeírt regisztrumban lévő érték és súly szerint” kívántak számolni, de a városkönyvet nem volt szükséges megpecsételni, mivel anélkül is hiteles volt. Ezért az adatot egy, a jogvitában szereplő jegyzékként értelmezném.

az 1588. évi oklevélfüzet (34. sz.), amely csonkán is kilenc bifoliumból áll. Mindez rendszeres és tetemes papírigényre és -fogyasztásra is utal. A ránk maradt 16. századi kiadványok szövegezése, nyelvi megformálása kifogástalan, gördülékeny és egyenletes színvonalú, ami a városi jegyző alkalmazásán túl egy folyamatos szövegalkotási gyakorlat következménye. Valószínűleg az újkori hivatali fejlődést előlegezi meg, és a felettes igazgatási szervek mintaadó szerepét is mutathatja, hogy a 16. század legvégén, 1588-ban, 1591-ben és 1599-ben kelt okleveleket (34–36. sz.) a városi jegyző már saját kezű aláírásával is ellátta. A tordai kiadványok egyes formulás szövegrészei, például a törvénylátó nap helyszínének és körülményeinek (más városok és mezővárosok okleveleihez képest) terjedelmes ecsetelése, az ingatlanforgalmi darabokban annak elég következetes megjelölése, hogy a kiadványukat a kedvezményezett (vevő, adományos, stb.) részére bocsátották ki, illetve a szavatosság egyöntetű alkalmazása ugyanezt az összbenyomást erősítik: egy jól bejáratott, rendszeres oklevéladó és irattermelő tevékenységet látnak.

Városi szervezet, tisztségek, tisztújítás

Bíró

Az oklevelek élén, illetve a levélformájú iratok végén aláírásként a városi testület mindig megnevezte magát. Évszázadokon át fennálló gyakorlat volt, hogy az intituláció, illetve aláírás a legteljesebb formájában négyelemű volt: kötött sorrendben a bíró, az esküdtek, azaz tanácsstagok, a többi polgárok, avagy hospesek, végül a település közössége szerepelt a felsorolásban.³¹

Torda élén a 14–16. században egy bíró állt.³² Megnevezése a latin nyelvű forrásokban a 14. század első feléig *villicus*, azaz falunagy,³³ majd a vizsgált időszak végéig egyöntetűen *iudex*, és a magyar nyelvű szövegrészekben ennek megfelelően „byro”, „bиро”. Csupán 1584-ben szerepel Vágó Albert, illetve 1591-ben és 1599-ben Csipkés György mint főbíró (*iudex primarius*). A 16. század legvégére tehát végbement az a terminológiai változás, hogy párhuzamosan a másodbírók, kisbírók megjelenésével a bíróból főbíró lett.³⁴

Az egyszemélyi vezetői tisztség azért is figyelemre méltó, mivel a város kétmagú volt. Ótorda mellett a 13. század első felében alapították Újtordát, amelyeknek a középkorban két külön plébániatemplom is volt, Ótordáé Szent Miklós, Újtordáé Szent László tiszteletére volt szentelve. A reformációt követően a 16. században is két külön unitárius egyházközség működött

³¹ Lakatos Bálint: Mezővárosi és falusi önkormányzati testületek Magyarországon a késő középkorban. *Századok* 148. évf. 2014. 503–505; Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 48–51.

³² Orbán Balázs eszmefuttatása a külön német telepésekről és ezek külön szervezetéről, bírójáról (Orbán: *Torda város* 102, 104–105, 154) megalapozatlan – az 1315-ben megnevezett *hospes* valójában városi polgár. A kérdésre újabban Zsoldos Attila: *Hospeskváltságok* II. András korában. In: *Városok és kiváltságolt települések a középkori Magyarországon*. Szerk. uő: Székesfehérvár 2021 (Közlemények Székesfehérvár történetéből). 9–31. A szász telepések kérdéséről Bicsok: *Torda város* 12; uő: *Torda kiváltságai* 8–9, utóbbi helyen tévesen ő is átveszi Orbán értelmezését.

³³ Az 1291. évi privilégiumlevélben (kiad. pl. *Oklevéltár Kolozsvár város története első kötetéhez*. Összegyűjt. és szerk. Jakab Elek. 1. köt. Buda, 1870. 28.) és 1315. júl. 3. „villicus”, 1335. aug. 28. „villicus seu iudex”, utóbbi jelzeteket lásd a függelékben.

³⁴ Lakatos: *Mezővárosi és falusi* 511; uő: *Mezővárosi oklevelek* 59–60. A főbíró megnevezés például Gyulafehérvárott már 1556-tól, de Désen is csak a 1570-es évektől fordult elő: uo. 288; Gálfi Emőke: *Gyulafehérvár és uradalma a 16. század második felében*. EME, Kvár 2021 (Erdélyi Tudományos Füzetek 295.). 33, 50 és Szász: *Dés városvezetése* 56.

a két templomban.³⁵ Annak ellenére, hogy a többmagú, tagolt települések esetében mindegyik városrész élén külön bíró szokott állni, sőt az esetek egy részében a teljes tanács is megkettőződött,³⁶ Tordán nem találunk erre példát. A jelenség nem magyarázható azzal, hogy csak Ótorda vagy csak Újtorda kiadványai maradtak volna ránk. Ugyanis egyrészt az intulációkban csak Torda város szerepel, másrészt a két városrész nem külön birtokosok kezén volt, hanem maga a király, illetve utóbb a fejedelem volt a földesura.

Torda városi szervezete feltehetően Miskolc város késő középkori állapotához hasonlított. Miskolc szintén kétmagú, Ómiskolcból, avagy Óvárosból és Újmiskolcból, azaz Újvárosból tevődött össze, két plébániával, de mindkét városrész a királynék birtokához tartozó diósgyőri váruralalom részét alkotta. E város élén ugyancsak egy bíró állt, aki viszont a mindenkori óvárosi bíróval volt azonos. A miskolci Újváros külön bírója 1461-től adatolható, aki nem volt egyenrangú az óvárossal, és nem létezett külön újvárosi magisztrátus sem, ezért is tartható az óvárosi bíró a mezőváros fő vezetőjének. A település azonban kifelé egységesnek mutatkozott.³⁷ Hasonló lehetett a helyzet a késő középkorban a Komárom megyei Tatán is, habár itt csak Ótata kiadványait ismerjük. Mégis úgy tűnik, hogy az óváros testülete, illetve bírója volt az egész város vezetője.³⁸

A kolozsvári törvénykezési jegyzőkönyvekben található húsz tanúvallomásból, amelyeket az ótordai magisztrátus kérésére 1629. március 23-án és 28-án vettek fel, ugyanez a kép bontakozik ki. Az akkor már különálló Ó- és Újtorda korábbi, 16. század végi városi szervezete még egységes volt, Újtordán nem volt külön bíró, az egész város, az összes városrész egyetlen bíró joghatósága alatt állt. Ahogy Nyíró Mihály kolozsvári polgár megfogalmazta, Tordán „*az bíró és tanács bírta az egész várost*”. Egy másik tanú, Farkas Demeter szerint „*én az két néven levő városban egy bírónál többet soha nem tudok az háborúságig*”.³⁹

Újtorda tehát városigazgatási szempontból 1619-ig nem volt különálló.⁴⁰ Ezt a néhány, második vagy harmadik bíróra utaló nyom sem cáfolja. 1359-ben két, 1367-ben három bírót neveznek meg egy-egy oklevélben, 1452 februárjában a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvében általánosságban tordai bírókat (*iudices*) említenek.⁴¹ Egy 1535-re datálható, csak kivonatból ismert városi kiadványban (11. sz.) ugyancsak *Nos iudices et iurati cives de Thorda* szerepel.⁴² Az említettek alapján egyértelmű, hogy a bírók egyike a két településrész közös bírója, másikk

³⁵ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 605; Entz Géza: *Erdély építészete a 14–16. században*. EME, Kvár 1996. 487–490. Orbán: *Torda város* 247, 365–367, 373.

³⁶ Lakatos: *Mezővárosi testületek* 509–510; Uő: *Mezővárosi oklevelek* 57–59.

³⁷ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 448–449; Tóth Péter: Városigazgatás a középkori Miskolcon. In: *Miskolc története*. I. köt. *A kezdetektől 1526-ig*. Szerk. Kubinyi András. Miskolc 1996. (Miskolc története hat kötetben). 365–369.

³⁸ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 595.

³⁹ Kiss: *Ó- és Újtorda* 145, 147–151, 156, 157, 159, 160, a két idézet uo. 154, 156.

⁴⁰ Ugyanezt (az újtordai városrész különállásának hiányát 1619-ig) vélelmezi Orbán: *Torda város* 142, 316; Dáné: *Az őnagysága széki* 86, ill. összefoglalóan Szász: *Torda és Dés* 150–151.

⁴¹ EO III. 1108. sz., IV. 468. sz., *A Wass család cegei levéltára*. Valentiny Antal oklevélkivonatait felhasználva bev. és jegyz. közléstesi W. Kovács András. EME, Kvár 2006 (*Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára* 3.). (a továbbiakban Wass oklt.) 136. sz.; KmKjkv. I. 1005. sz.: „magister Mathias prothonotarius civitatis Thordensis necnon iudices, iurati cives ac universi hospites et incole de eadem.”

⁴² Egy későbbi adat: KmKfjkv. I. 625. sz. p. 215. Susalics Zsigmond ingóságainak jegyzékében (1587) általánosságban eml. „Torday birak lewele, bizonsag bevetele, pechetetlen”, és lejjebb „Egy remissional lewel az Torday byrak eleybe az Feoldwary Gabor haza feleol. Ugian azon hazrol valo transmissio lewel.” kiadványokat.

pedig a helyettese: az esküdtek közül kikerülő másodbíró vagy kisbíró,⁴³ vagy éppen a sóvágók bírója (*iudex salicidarum/sowago biro*) volt. E tisztség ugyan csak 1584-ben fordul elő először (ekkor Székely Gergely esküdtt polgár viseli, akinek a sóvágók egymás közti és sóakna területén esett ügyeiben volt feladata eljárni),⁴⁴ de korábbi, középkorra visszanyúló megléte a sóbányászat és sókamara szervezete miatt joggal feltételezhető.

A város élén álló bíró (megnevezésének megfelelően) az elsőfokú igazságszolgáltatást látta el a városi tanács többi tagjával együtt. Joghatósága a város összes polgárára és Torda (Ótorda és Újtorda) teljes területére kiterjedt. „*Hogy valami emberölést, vérontást, verekedést, lopást, paráznaságot es egyéb hatalmaskodást, annak felette [továbbá] város között való öröksig dolgát, osztozást, azokban semmit az sóvágó bíró nem igazgathat, hanem mindent az város bírója igazít el... hatalma vagyon reá az bírónak, [hogy a sóvágókat] úgy mint egy városi embert megbüntetheti*” – vallották 1584-ben a tordai esküdtek a sóvágók jogállásáról felvett tanúvallomásukban.⁴⁵ A bíró börtönbe is vethette a városban tetten ért bűnöst.⁴⁶

A bírót a polgárok az 1291. évi kiváltságlevél értelmében szabadon választhatták meg maguk közül,⁴⁷ de a szabad bíróválasztás jogával nyilván már korábbi, elveszett kiváltságaik alapján is éltek.⁴⁸ Mivel az 1291. évi városi kiváltságok értelmében a megyésispánnak nem volt a város felett joghatósága, a bíró ítéletei ellen a királyhoz, pontosabban a tárnoki székhez, utóbb a fejedelmi ítélőtáblához lehetett fellebbezni.⁴⁹

Elsősorban a bíró képviselte Torda városát a külvilág felé, ő jelent meg és vett részt egyes perekben, határjárások vagy tanúvallatások alkalmával, ő tett bevallást hiteleshelyek előtt, tárgyalt az udvarban vagy másutt. Ő felelt a város pénzügyeiért, irányította az adók beszedését, és számolt el a kiadásokkal. Más városok gyakorlata alapján Tordán is valószínű, hogy a késő középkorban a bíró őrizte a város pecsétnyomóját is, amely a város közösségének egyik jelvénye volt.⁵⁰ A 17. századi városi jegyzőkönyv 1603 utánra keltezhető státútuma szerint a bíró a pecsétet és a város leveleit, iratait és regisztrumait tartalmazó városi láda kulcsát is őrizte.⁵¹ Egy ugyanez idő tájt keletkezett státútumból az évi járandóságát is ismerjük: negyven forintot és a városi malomból 12 köből gabonát kapott.⁵²

⁴³ Lakatos: *Mezővárosi testületek* 510–511; Uő: *Mezővárosi oklevelek* 58–60.

⁴⁴ Kolozsvári Nemzeti Levéltár (Serviciul Județean Cluj a Arhivelor Naționale), Dés város levéltára, Dés város tanácsa, Városi iratok 212. sz. (a továbbiakban KvNLT. Dés v. lt. 212.) 1r és 2r, eml. Wolf: Tjvk. 59. 217. és 224. j. Ezzel párhuzamosan Vágó Albert főbírói címmel szerepel. A sóvágó-bíró „is esküdt az tanács köziben”. Uo. 1v.

⁴⁵ KvNLT. Dés v. lt. 212. 1v.

⁴⁶ Kiss: *Ó- és Újtorda* 156. (3. tanú).

⁴⁷ EO I. 482. sz., a kiadások felsorolásával.

⁴⁸ Amikor 1272-ben István ifjabb király a fehérvári káptalannak adományozza a sóaknát, Tordát bármely királyi és vajdai tisztségviselő alól kivettnek és mentesítettnek („salisfodinam Torda liberam et exemptam ab omnibus officialibus nostris et ab omnibus woyavodis ac officialibus eorundem”) nevezi. MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban DF) 277182., Georgius Fejér: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tom. I–XI. Buda, 1829–1844. VII/4. 135–136 (1269. évi kelettel). Orbán: *Torda város* 103, 124, ill. az ő nyomán Bicsok: *Torda város* 12. ebből arra következtet, hogy a város már ekkor bírt a szabad bíróválasztással. Ez lehetséges, de a szabadalmakat Jakó Zsigmond a gyulafehérvári kanonokokra és a káptalani népekre vonatkoztatja (EO I. 291. és 315. sz.).

⁴⁹ EO I. 482. sz.

⁵⁰ 1584-ben említik, hogy a perbe hívás a bíró pecsétjével történik, KvNLT. Dés v. lt. 212. 1v.

⁵¹ Wolf: Tjvk. 29, eml. Orbán: *Torda város* 152.

⁵² Wolf: Tjvk. 28.

A bíró megbízatása Tordán is egy évre szólt. A 17. század eleji jegyzőkönyv alapján arra következtethetünk, hogy a bíró már a 16. században is újraválasztható volt (bár ennek részleteit adatok híján nem ismerjük). A vizsgált korszak végéig a bírók névsora csak igen hiányosan állítható össze (lásd a függelékben), és a 16. század derekáig a nevükön kívül keveset tudunk róluk. A város kézműves-kereskedő elitjének tagjai közül kerültek ki, akik ingatlanokkal, a határban szőlővel, halastóval vagy malomrésszel is bírhattak, és akár generációkon keresztül is helyet foglaltak a város vezetésében. Bíróságuk előtt és hivatalviselésük után is gyakorta tanácsstagok, esküdtek voltak, mint Jó Gergely (bíró: 1455, esküdt: 1467), Mike János (bíró: 1534, esküdt: 1542, 1558), Nagy Máté (bíró: 1538, 1546, 1554, esküdt: 1537, 1542–1543), Csipkés György (főbíró: 1591, 1599, esküdt: 1584) vagy Pogány Miklós (bíró: 1579, 1585, esküdt: 1584). Vermes Jánosnak (bíró: 1567) pedig a fiából, ifjabb Vermes Jánosból is bíró lett, aki 1606-tól megszakításokkal egészen 1637-ig töltötte be a tisztséget.⁵³

Nagy Máté bíró bizonyára azonos az 1557-ben adófőpénztárnokként, azaz országos adószedőként ismert Nagy Mátéval,⁵⁴ e tisztségviselésére tehát életútja végén, városi bírósága után, tapasztalt hivatalnokként kerülhetett sor (bár 1557-ből nem ismerjük a tordai bírót). Hivatali megbízásával egybevág, hogy a 16. század derekán általában Tordára gyűjtötték össze Erdélyben az országos adót,⁵⁵ és nem sokkal később, 1558 nyár végéről és őszéről az akkor tordai bírótól, Sebestyén deáktól két adónyugtát is ismerünk, de a beszerceiek adóját nem mint városi bíró, hanem ugyancsak mint országos adószedő vehette át.⁵⁶ (Hogy ez anyagilag nem lehetett mindig kifizetődő, tanúsítja, hogy 1559-ben, mivel az akkor már néhai Sebestyén deák „*mind a királynak mind a városnak nagy összeggel adósa maradt*”, kiskorú fiának gyámjai két tordai szőlőjét voltak kénytelenek 60 forintért eladni, lásd 24. sz.).

Esküdtek, belső tanács

A bíró mellett esküdtek álltak, akik a latin forrásokban *iurati* vagy *iurati cives*, a 16. század második felében időnként *senatores* néven fordulnak elő. Ők alkották a város tanácsát, kora újkori megnevezéssel szenátusát vagy magisztrátusát, amely a bíró munkáját segítette, vele együtt döntött a város ügyeiben, a városi polgárok jogvitáinak elrendezésében. Az esküdtek létszáma a legelső, 1424-ből fennmaradt városi kiadvány (1. sz.) szerint már tizenkét fő volt. E létszám országos szinten a legmagasabb létszám volt, amely a jelentősebb városok tanácsaira jellemző méret.⁵⁷ A tizenkét fős szám 17. század eleji városi jegyzőkönyvi adattal is igazolható, amikor a város (nem sokkal korábbi pusztulását követően) 1605-ben „*az mostani fogyatkozott és meghkevesedett számunkhoz képest közakaratóból*” tizenkettő helyett csak hat esküdtet

⁵³ Az adatokat lásd a függelékben. Pogányra lásd Wolf: *Bethlen* 505 (KvNLT. Dés v. lt. 212. 1r alapján), a Vermes családra uo. 511. Az esküdti tisztség a bíróság előfeltétele volt Désen, és a volt bírók a belső tanács tagjai maradtak, lásd Szász: *Dés városvezetése* 57–58.

⁵⁴ Trócsányi: *Erdély központi kormányzata* 306. *Erdélyi országgyűlési emlékek. Monumenta comitalia Regni Transilvaniae*. Szerk. Szilágyi Sándor. I–XXI. Bp., 1875–1898 (Monumenta Hungariae Historica. Magyar történelmi emlékek. III. Országgyűlési emlékek.) (a továbbiakban EOE) II. 72–73.

⁵⁵ EOE I. 186, 199, 407, 494, 503, II. 347, 351.

⁵⁶ Berger II. 647/2452. és 648/2456. sz. Trócsányi: *Erdély központi kormányzata* 306 (1558-ban nem ismeri név szerint az adószedőket). 1566-ban Ambrus deák tordai sókamaraispán az országos adószedő, de név nélküli említéseknél is előfordul, hogy az adót Tordára kell vinni, lásd fentebb és uo. 307, 312.

⁵⁷ Lakatos: *Mezővárosi testületek* 513, 517; *Úó: Mezővárosi oklevelek* 62–63, 67.

választott.⁵⁸ Az előző két évben, 1603-ban és 1604-ben a jegyzőkönyvben még tizenkét, illetve tíz esküdtet számolhatunk össze, közülük az egyik egyúttal a városi jegyző, a másik a sóvágók bírója volt.⁵⁹ 1584-ben egy tordai tanúvallatás alkalmával, amelyet a sóvágók és a város viszonyáról a fejedelmi biztosok Marosújvár mezőváros kérésére vettek fel, a bíró mellett tíz esküdt szerepel név szerint, köztük a sóvágó-bíró is.⁶⁰

Sajnos a városi kiadványokban az esküdteket csak általánosságban, létszámukkal említik meg, név szerint nem sorolják fel. A 16. század végéig egyetlen olyan dokumentumról sem tudok, amely tartalmazná az összes hivatalban lévő tordai esküdt nevét. Ennek jellemzően a forráshiány, illetve az az oka, hogy olyan eseteket ismerünk, amelyekben a bíró mellett csak egy-két esküdt járt el. Az esküdtek elsődleges feladata nevüknek megfelelően az volt, hogy az elsőfokú ítélkezésben részt vegyenek a bíró mellett. A bírót emellett minden más adminisztratív feladatban is segítették, és eljárhattak a város országos ügyeiben is. Korai példa, hogy 1391 tavaszán és őszén a Torda és Egyházfalva határáról folyó perben a várost Kelemen bíró mellett harmadmagával az a Bakó fia Jakab esküdt képviselte, aki két évvel később, 1393. október 6-án Zsigmond királlyal erősítette meg a város kiváltságait Budán, és ugyanezen a napon ugyanő eszközölhetett ki egy vajdákhoz szóló királyi parancslevelet is a járai nemesek határsértéseinek kivizsgálására.⁶¹ Egy későbbi esküdt, László deák 1469 februárjában Szentmiklós vára visszabocsátásakor a Losonciakkal a megállapodást egymaga mint a város képviselője ütötte nyélbe. Néhány évvel később, 1475 nyarán Pécsi István bíróval együtt Mátyás királyhoz utazott Budára, hogy átvegye az országos vámmentességet biztosító királyi privilégiumot.⁶²

Az esküdtek a városon belüli feladatokat, megbízásokat a bíró mellett – vagy akadályoztatása esetén helyette is – teljesíthettek. Egy-két esküdt „kiszállhatott” és intézkedhetett akár egy polgári személy részéről valamilyen jogi tartalmú nyilatkozat ügyében, amelyről azután a tanács előtt referált. 1588-ban például Szentgyörgyi Sebestyén és Daróczy János szenátorok a város képviselőtében vettek meg egy tordai házat telekkel és szőlőskerttel a város elővételi joga alapján.⁶³ 1559 decemberében Sóvágó Márton és Péter deák esküdtek mint néhai Sebestyén deák bíró fiának gyámjai tettek bevallást (24. sz.). 1591-ben Gáspár deák és Szöcs István esküdtek vallották a tanács előtt, hogy Pogány János gyermekei Kis utcai házukat és kertjüket már eladták nemes Türi Jánosnak és hozzátartozóinak (36. sz.). 1542. december 12-én pedig özvegy Pogányné Vas Erzsébet végrendelezésénél, nyilván az ügy jelentőségére való tekintettel is, összesen négy esküdt szerepelt: Mike János, Nagy Máté, Szabó Péter és Székely Tamás, akik saját pecsétjeikkel erősítették meg az írásba foglalt végakaratot.⁶⁴

Mivel az esküdtek és a bíró is jobbára a tapasztalt, de korosabb polgárok köréből került ki, a tanácsba a 17. század eleji jegyzőkönyvi adatok szerint mindig választottak két fiatalabb esküdtet

⁵⁸ Wolf: Tjkv. 61, uo. bev. 6, 19.

⁵⁹ Uo. 59, 60.

⁶⁰ KvNLt. Dész. v. lt. 212. 1r.

⁶¹ 1391: ZsO I. 2043. és 2264. sz. = DL 30405., 1393: MNL OL A 57 (Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii [Magyar királyi könyvek]) III. köt. (a továbbiakban LR III.) 65–69, ZsO I. 3133. sz. (DL 28761., Jakab nem szerepel nevesítve).

⁶² 1469: DL 28413. és KmKjkv. I. 1840. sz., 1475: LR III. 63.

⁶³ Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599. I. Mutatókkal és jegyz., regesztákban közléses Bogdándi Zsolt–Gálfi Emőke. EME, Kvár 2006 (Erdélyi Történelmi Adatok VIII/1.) (A továbbiakban EKjkv. I.) 588. sz., az esetet ismerteti Szász: *Torda és Dész* 151–152.

⁶⁴ Átirva a 16. sz. oklevélben (MNL OL P 1960-66 Nr. 1.) p. 17.

is (nevük *coadiutores*, magyarul *ifjúpolgár*), hogy felváltva mindig a bíró mellett tartózkodjanak, álljanak rendelkezésére és tanuljanak bele a városigazgatásba.⁶⁵ E gyakorlat esetleg évtizedekkel korábbra is visszanyúlt, habár korábban kevésbé lehetett szabályozva.

A bírókkal azonos társadalmi csoport tagjaiként az esküdtek több éven át, akár hosszú ideig ültek a tanácsban. A személyi kapcsolatok, családi összefonódások, rokonságok és komaságok ma már megismerhetetlen szövedéke alkotta a tordai városi polgárság vezető rétegét, és biztosította a város belső társadalmi stabilitását. A befolyás generációkon keresztül megmaradhatott. Az 1315-ben említett Ábrahám *hospes* fiai lehettek az 1377-ben szereplő Bálint és Benedek. Ugyanekkor említik Simon fia Jánost, aki jóval később, 1391-ben is esküdt volt. A már említett Szöcs Dénesnek (esküdt: 1571, 1573) a testvére, esetleg unokaöccse volt Szöcs István (esküdt: 1589, 1591). A nemességet szerző polgárok egyik első képviselője a Pogány család lehetett, de a 16. század végére már egyre gyakoribb volt, hogy a tekintélyesebb családok tagjai nemességet is szereztek, mint Nagy Gáspár vagy Székely Gergely, illetve a Vermes–Nagy rokonság vagy a Torda megyében, ill. Aranyosszéken birtokos Csipkések és Járayak.⁶⁶

Külső tanács

A jelentősebb magyarországi mezővárosokban és városokban egy bizonyos népességszám fölött már a 15. században megfigyelhető a külső tanács megléte. Ez a bíró és esküdtek alkotta belső tanács mellett egy tágabb, a helyi polgárság jelentős részét vagy egészét felölelő testület volt, amelyet szeniorok, vének vagy választott község (*electa communitas*) névvel is illették. A külső tanács egyrészt a polgárok közgyűlésének tekinthető: kebeléből kerültek ki az általa megválasztott bírók és esküdtek, ellenőrizhette és el is számoltathatta a belső tanácsot, illetve véleményt nyilváníthatott a település életét érintő legfontosabb ügyekben. Másrészt jelenthetett szűkebb formában a tekintélyesebb, hivatalviselt polgárokból álló és a városi magisztrátus tanácsadó háttértestületeként működő intézményt is.⁶⁷

A korai kiadványok adatai utalnak rá, hogy már a késő középkorban is működhetett Tordán külső tanács. A legkorábbi ismert oklevélben 1424-ben (1. sz.) az intuláció csupán az összes polgár (*universi hospites*) megemlítésével zárul, 1444-ben viszont (2. sz.) ezt megelőzi a „többi polgár” (*ceteri cives*) említése, és a felsorolás végén „az egész közösség” (*tota communitas*) megjelölés is felbukkan. 1530-ban (8. sz.) bővebb az intuláció, a bírót és esküdteket követően a „többi konzult és lakosokat” (*ceteri consules et inhabitatores*) említik – a „konzul” szó általában más magyarországi városokban is a külső tanács tagjait jelölte.⁶⁸ A későbbi adatok már egészen konkrétak: 1559-ben és 1567-ben (25. és 27. sz.) az intuláció végén az „összes szenatori férfi” (*universi viri senatorii*) kifejezés áll. Végül az 1571. karácsonyi keltű oklevél (29.

⁶⁵ Wolf: Tjvk. 34, 59, 60, magyar nevük 1615-ben: 64, lásd még uo. bev. 19–20.

⁶⁶ Wolf: *Bethlen* 507–508. 1863. j., 511–513; Wolf: Tjvk. 59. 217, 220. j.; Bicsok: *Torda város* 31–32. Vö. még Szász Anikó: *Nemesek Désen (1541–1600)*. In: *Peregrináció és erudíció. Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére*. Szerk. Bogdándi Zsolt–Lupescu Makó Mária. Kvár 2020. 430–434.

⁶⁷ Lakatos: *Mezővárosi testületek* 520; Uő: *Mezővárosi oklevelek* 73.

⁶⁸ Lakatos: *Mezővárosi testületek* 521; uő: *Mezővárosi oklevelek* 71–72; Gálfi: *Gyulafehérvár és uradalma* 50. szerint az elnevezés a 16. sz. derekán, utolsó harmadában változott csak meg, amikor a *senatores* megjelölést kezdték használni. Ez Tordán csak a 17. századi jegyzőkönyvekben köszön vissza, a szóhasználat addig ingadozó. Lásd ugyanerre az ingadozásra Szász: *Dés városvezetése* 56–57.

sz.) intulációjából a külső tanács létszáma is kiderül, mert e helyütt az „ötven választó férfiból álló egész község” (*tota communitas quinquaginta electorum virorum*) kifejezést olvashatjuk. 1568-ban egy tordai malom birtokába való iktatásra és bevezetésre egyebek mellett Mike Ferenc és Nagy Antal mint „esküdtek és szenátorok” (*iuratis civibus et senatoribus*) jelenlétében került sor,⁶⁹ 1588-ban pedig Csipkés Péter mint az „ötven választó atya közül való esküdt polgár” (*iuratus civis e numero quinquaginta electorum patrum*) tiltakozott a város közössége (*societatis totius oppidi*) nevében a kolozsmonostori konvent előtt.⁷⁰

Azonban a fent említett, 1629. évi magyar nyelvű tanúvallomásokban (amelyek a 16. század végi helyzetről számolnak be) az „ötvenférfiak” helyett „százemberek”, illetve „centumpáterek” megjelöléssel találkozunk. Ez a százfős testület mint közgyűlés a 16. század végén Ó- és Újtorda teljes közösségét reprezentálta (benne a céhek, sóvágók és nemesek csoportjait is), és választotta meg a bírót.⁷¹ Az „ötvenférfiak” mint ennek a százas csoportnak szűkebb köre a városigazgatást segítő háttértestület, elektori csoport volt, amely ekkoriban ténylegesen felelős volt a tisztújításokért. A középkor végén, 1497-ben Désen is száz „vénből” (*seniores*) álló teljes és ötven „konzulból” (*consules*) álló választott községet, külső tanácsot említenek.⁷² Tordán a 17. században a belső tanács, tehát az esküdtek számához hasonlóan a külső tanács létszáma szintén a felére csökkent (tagjait ekkortájt a tanácsi jegyzőkönyvben következetesen *senatores convocati* névvel illetik): 1606–1661 között átlagosan huszonöt fős volt (22–28 fő), és tagjai között időnként találunk hivatalban lévő esküdteket, illetve a jegyzőt is. A jegyzőkönyvben külön felírták az adott évben a külső tanács tagjai közé választott polgárokat is *senatores recepti, noviter ordinati* vagy hasonló megjelöléssel, illetve utólag beírták a neve mellé, ha meghalt.⁷³

A kora újkori magyar városfejlődésből ismert, hogy a külső tanács jelenlétére a város életében a politikai stabilitás miatt minden jelentős eseménynél szükség volt.⁷⁴ 1444-ben a Pogány Miklósnak adományozott halastóhely (2. sz.), 1530-ban a Szücs vagy Szócsi István számára adott malomhely (8. sz.), 1559-ben és 1567-ben a Petessy Mihály számára eladott halastavak (25. és 27. sz.), valamint az ugyancsak Szócsinek 1571-ben eladott szőlő (29. sz.) átruházása méltán lehetett fontos esemény, hiszen az elidegenített területek a város köztulajdonai voltak. Az 1559-ben eladott, a Sósptak medre fölött található halastóról, illetve az 1571-ben a Hangás szőlőhegyen fekvő Pécsi-szőlő nevű szőlőskerttről azt is megtudjuk, hogy eredetileg mindkettő egyházi tulajdonban volt: előbbi egy misealapítványul szolgált, de igazgatói régen elhagyták,

⁶⁹ MNL OL F 17 (Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, Cista comitatum) Torda, T. 37.

⁷⁰ 28. sz. = KmKFjkv I. 669. sz. A közreadó Bogdándi Zsolt a regesztában a latin kifejezést „esküdt polgár és ötvenférfi” formában adja vissza, azt sugallva, hogy Csipkés egyszerre volt a külső mellett a belső tanács tagja is. Ez életszerű lehetne, és a „iuratus civis” korábban valóban a belső tanács tagjait jelöli, akik a város képviseletében is eljárnak, de ugyanebben az évben két belső tanács tag „senatores” néven fordul elő (lásd a függeléket), ráadásul a tiltakozás a belső tanács (bíró és esküdtek) által húsz évvel korábban írásba foglalt megállapítás érvénytelenítésére irányul, ezért tette a külső tanács tagja a bevallást. A latin szöfordulat fordítása tehát a fenti formájában pontosabb.

⁷¹ Kiss: *Ó- és Újtorda* 150, 155, 157; Wolf: Tjkv. bev. 19. – Oborni Teréz: *Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt. 1552–1556*. Bp. 2002. (Fons Könyvek 1.) (a továbbiakban Oborni: *Erdély pénzügyei*) 78. szerint 1552-ben több mint 750 portát számoltak össze a városban, tehát a lakosság száma már ebben az időszakban is akkora lehetett, hogy volt honnan száz férfinak kikérülnie.

⁷² DF 234745., Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 286/15. sz., 288.

⁷³ Wolf: Tjkv. 59–61. és uo. bev. 19.

⁷⁴ H. Németh István: *Kassa város archontológiája. Bírák, belső és külső tanács 1500–1700*. Bp. 2006 (Fons Könyvek 3.). 209; Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 70.

utóbbi a Szent Anna-oltárhoz tartozott, majd a „pápista hit eltűnése révén” került a város jogos tulajdonába.⁷⁵ Ugyanilyen köztulajdon-elidegenítés volt, amikor a város 1549-ben Mike János volt bíró számára adományozott addigi érdemei elismerésként egy elhagyott sós-völgyi halastavat (19. sz.). Ekkor az „összes konzullal” (*universi consules*) együttes megfontolást hangsúlyozza a szöveg.⁷⁶ Csipkés Péter mint külső tanácstag, „ötvenférfi” 1588. február 25-én a kolozsmonostori konvent előtt amiatt tiltakozott, hogy a belső tanács a külső tanács beleegyezése nélkül kötött egy megállapodást húsz évvel korábban egy piactéri kóház elidegenítéséről, ami a város kárára vált, ezért az erről kiállított oklevelet érvénytelennek nyilvánította.⁷⁷

Tisztújítás

Mint említettem, a bírót és vele együtt az esküdteket is évente választották vagy marasztalták. A tisztújításra a késő középkorban országosan általában a vízkeresztől húsvétig, illetve a tavaszi munkák kezdetéig tartó időszakban került sor. Sok helyen a Magyar Királyságban mintaként érvényesülő budai jogban szokásos Szent György-nap (április 24.) volt a tisztújítás napja. A 16. században a felső-magyarországi szabad királyi városokban a vízkereszt (január 6-i) időpont lett a legelterjedtebb.⁷⁸ Torda esetében a tisztújítás időpontjára és menetére a 16. század végéig semmilyen tényleges adatunk nincs: más városokhoz és mezővárosokhoz hasonlóan a tordai kiváltságlevelekben sem szerepel. Csak annyit tudunk, hogy a 16. század második felében a bírót és az esküdteket a fentebb mondottaknak megfelelően a „százemberek” választották meg, és a tisztújító gyűlést a főbíró hívta össze, feltehetően az ótordai nagytemplomba, amit harangszó jelzett: „*mikor jövetelre megvonták az nagyharangot, az százemberek gyűlésére...*”⁷⁹

A tisztújítással kapcsolatos rendelkezésünk csupán a 17. század derekáról származik: a nemes város perrendtartásának tekinthető 1666. április 9-i statútum első pontja mondta ki, hogy a város közössége évente újév napján, január 1-jén közös szavazással válassza meg a városvezető hadnagyot.⁸⁰ Hogy ez az időpont a 16–17. század fordulójáig visszavezethető, arra a városi jegyzőkönyv megfelelő bejegyzései is utalnak, mert úgy fogalmazznak, hogy az *adott évre* választják meg a bírót (például 1617-ben „a szenátor urak közös szavazatával és egyetértésével a mostani 1617. esztendőre főbíróvá választották...”).⁸¹ Tehát a választás az év elején történt. Ugyanezzel cseng össze, hogy a jegyzőkönyvben rögzített 1608 körüli statútum 4. pontja szerint az összes

⁷⁵ 25. sz. (MNL OL F 25 1. fol. 38r): „piscinam quondam desertam, que fuit olim ad missam in aurora celebrandam deputata, sed a rectoribus eiusdem ab olim relicta et in desolationem prorsus redacta, in fine plateę huius civitatis Colosvari vca vocate, super alveum Sospathak, sub vinetis proxime adiacentem, sitam et protensam”; 29. sz. (uo. fol. 37r): „vineam quondam communi vocabulo Peczy ze oleo vocatum(!), in promontorio oppidi Hangas... olimque ad altare Sanctę Annę matris Beatę Marię virginis pertinentem, cessante vero religione papistica de iure ad rationem oppidi nostri condenssam...” – Az oltár más forrásból eddig nem volt ismert.

⁷⁶ Az indoklás a királyi adományleveleket idézi: „quod nos et universi consules oppidi nostri prudenti et circumspecto Ioanni Mike alias iudici huius oppidi nostri, considerantes prompta eiusdem servitia iam ab olim ubique in negotio nostrę civitatis exhibita et adhuc exhibenda...” MNL OL F 25 1. fol. 40v.

⁷⁷ KmKFjkv I. 669. sz. = 24. sz.

⁷⁸ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 45–47; H. Németh István: Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. *Arrabona* 45. évf. 2007/2. 59, 74.

⁷⁹ Kiss: *Ó- és Újtorda* 150, 155 (3. tanú).

⁸⁰ Orbán: *Torda város* 150; Thorda Constitúciói 61; Biesok: *Torda város* 26–27, 50.

⁸¹ „1617. Ex communi suffragio et consensu dominorum senatorum ad annum praesentem 1617 iudicem primarium elegerunt...” Wolf: Tjkv. 65.

városi tisztviselő köteles karácsony előtt két héttel pénzbüntetés terhe alatt elszámolni.⁸² A magyarországi városok példája alapján tehát egy karácsonyi–vízkeresztli tisztújítást feltételezhetünk a 16. századi Tordán is, amelynek lebonyolítása már karácsony előtt megkezdődhetett, és magára a választásra, illetve az új magisztrátus beiktatására újévkor vagy vízkeresztkor kerülhetett sor.⁸³ (1603 körülről fennmaradt a bíró, az esküdtek és a jegyző által leteendő magyar nyelvű esküszöveg is.)⁸⁴ Mindennek az ismert bírók és esküdtek függelékben olvasható névsora nem mond ellent, például 1558. február–szeptember között ugyanaz a Sebestyén deák volt a bíró. Azonban nem zárható ki, hogy a reformáció előtt, a 16. század első harmadáig más ünnepnaphoz kötődő választási időpont volt szokásban. 1536. október 17-én és 1537. február 16-án ugyanis egyaránt Fazekas László volt a tordai bíró (12–13. sz.), amit értelmezhetünk két külön hivatali év egy-egy adatának, de akár egy április 24-i tisztújítási időponttal számolva egyetlen 1536/37. évi ciklusnak is.

Városi jegyző

A városi adminisztráció fejlettségét mutatja a jegyző (*notarius*) alkalmazása. A városi jegyző fogalmazta és írta meg a város nevében kelt okleveleket, vezette a városkönyveket, és e szövegeket olykor nyilvánosan ő olvasta fel, hirdette ki. A nótáriusok nem pusztán írnokok, hanem jogi jártasságú, tanult szakemberek voltak. Ha nem volt a településen állandó jegyző, feladatait elláthatta valamelyik esküdt polgár, a helyi pap vagy az iskolamester is.⁸⁵

Tordán azonban már a 15. század elejétől van adatunk jegyzőkre: 1411-ben Máté deák volt a jegyző, és egyúttal valószínűleg városi esküdt is, míg 1421-ben és 1452-ben egy-egy Mátyás mester (a keresztnév feltehetően két külön személyt takar), aki második esetben főjegyzői címmel (*prothonotarius civitatis Thordensis*) fordul elő a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvében.⁸⁶ A város a közbülső időszakban is alkalmazott jegyzőt, erre utal az 1444. évi oklevél (2. sz.) jobb alsó sarkában egy „P.”-monogram, amely a szöveggel azonos kézírása és a jegyző hitelesítő-ellenőrző kézjegye, keresztnévének kezdőbetűje lehet.⁸⁷ A későbbiekből 1528-ból ismert nemes Ficsor Pál deák közjegyző, aki egy az újtordai templomot érintő végrendeleti ügyben vett fel 1525-ben bevallást. Az egyházat érintő ügy igényelte a közjegyzői iratkiállítását, de lehetséges, hogy ekkor Ficsor volt a városi jegyző is.⁸⁸ Az 1543. júliusi perátküldő levelet Pál deák városi jegyző állította ki (16. sz.), 1550-ben pedig a későbbi bíró, Sebestyén deák volt a nótárius.⁸⁹

A 16. század második felében működő tordai jegyzők némelyike a városi elit tagjaként a megyei, a sókamarai vagy az országos adminisztrációba is bekerült, és megfigyelhető, hogy városi nótáriusi tisztségük segítette őket emelkedő pályájukon. 1572–1574 folyamán Márton

⁸² Wolf: Tjkv. 29.

⁸³ Vö. Gálfi: *Gyulafehérvár és uradalma* 34, 50.

⁸⁴ Wolf: Tjkv. 26.

⁸⁵ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 104–107.

⁸⁶ 1411: ZsO III. 97. sz., 1421. júl. 31.: LR III. 70: Matthias notarius civitatis nostre, 1452: KmKjkv 1005. sz.

⁸⁷ Igaz, a bíró, Balog Péter keresztnéve is P betűvel kezdődik, de mivel az ő nevében is kelt az oklevél, bírói kézjegy valószínűtlen.

⁸⁸ KmKjkv II. 4231. sz., idézi Entz: *Erdély építészete* 489.

⁸⁹ KmKjkv II. 5002. sz.

deák egyidejűleg városi és megyei jegyző is volt,⁹⁰ míg az 1578 körül jegyzősködő tordai nemes polgár, Vas Imre deák 1579-ben és 1581-ben már a fejedelmi kisebb kancellárián volt jegyző. Imre deák 1579-ben egy ingatlanperben tett vallomást arról, hogy „*az Zalay Balás házáról való fassionalist ő írta meg, azmiképpen az bíró előtt vallást tőth*”.⁹¹ Mivel az ügyben Pogány Miklós akkori bíró is érintett volt, az iratot Szabó Ferenc esküdt és *Ioannes Litteratus Colosvariensis notarius oppidi Thorda* állították ki és írták alá. A fordultatos életpályájú Kolozsvári Jánosnak e jegyzősködés átmeneti pozíció volt. Bár a több azonos nevű személy adatai között nem könnyű rendet tenni, Vas Imréhez hasonlóan 1567–1578 között ő is megfordulhatott a fejedelmi kisebb, illetve nagyobb kancellárián mint írnok, de ugyanő lehetett, aki 1585-ben már tordai kamaraispánként nyert címet és nemességet, és ez évben a főtéri (ótordai) nagytemplom kerítőfalának, 1587-ben a kamaraháznak a kapuját is megépíttette. 1596-ban is tordai kamaraispán volt, emellett ugyanekkor és 1598/99-ben erdélyi országos élésbegyűjtő és számvevő volt. 1601-ben vizaknai sókamarás, utóbb, 1603-ban és 1607–1610 között erdélyi *fiscalis director*, azaz kincstári jogügyigazgató lett. 1610 áprilisában Báthory Gábor fejedelem a széki összeesküvésben való állítólagos részvétele miatt Besztercén kivégeztette.⁹²

Amint láttuk, a 16. század legvégén a városi okleveleket a városi jegyző már szignálta. Az 1588–1591 között jegyzősködő Gáspár deák,⁹³ egyúttal városi esküdt 1588-ban és 1591-ben saját maga alá is írta az általa megírt oklevelet (34–35. sz.). 1599-ben egy név nélküli jegyzői szignót említenek (36. sz.). A 17. század eleji jegyzőkönyvi adatokból egyértelmű, hogy a jegyző folyamatosan a városi esküdtek egyike is volt, és e jelenség valószínűleg a 16. század közepéig visszavezethető. 1608 körülről ismerjük a jegyző járandóságát is. Pénzben valamivel többet kapott, mint a bíró fizetésének a fele: évi 25 forint és emellett a városi malomból négy köből gabona járt neki.⁹⁴

Egyéb városi tisztségek

A jegyző mellett a városokban a magisztrátus egyes feladatköreinek az ellátására az esküdtek vagy a polgárok közül választhattak, vagy megbízhattak tisztességes személyeket, akik a bírónak és a tanácsnak tartoztak felelősséggel. Ilyen hatáskör lehetett például a vásárfelügyelet, a szőlőfelügyelet, a tűzvédelem, a kocsmáltatás vagy a malomfelügyelet. A Magyar Királyság néhány

⁹⁰ Szász: *Mezővárosi írásbeliség* 20. (1572. okt. 26.) és MNL OL F 4 (Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Cista comitatum) Colos, fasc. 3. Nr. 6. (1574. jan. 28., egyezés fogott bírák előtt, ezek egyike Márton deák, saját kezű aláírással.)

⁹¹ 31. sz.: Emericus Litteratus Vas, alias notarius huius oppidi Thorda et iuratus scriba cancellarię minoris; 1581. aug. 30.: MNL OL F 1 (Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, Libri regii [Erdélyi fejedelmek királyi könyvei]), 17. fol. 43v.

⁹² Az adatok a fejedelmi kancellárián dolgozó Kolozsvári János nevű írnokokkal, ill. a tordai kamaraispán János deák (Tordai János) keveredtek össze. Trócsányi: *Erdély központi kormányzata* 192–193, 201–202, 316, 319, 332, 364, 368; Orbán: *Torda város* 349, 366; Wolf: Tjvk. 59. 225. j. (életpálya- és családi adatok), lásd legújabban Dáné Veronka: „Országül választottuk... directorrá”. Kolozsvári János deák *fiscalis director* életútja (1549 k.–1610. április 3., Beszterce). In: *A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok*. Szerk. Papp Klára–Püski Levente. Debrecen 2013 (Speculum Historiae Debreceniense 12.). 47–62, ebből 48–53. – a jogügyigazgatói karrierutakra lásd Bogdándi Zsolt: Az erdélyi és partiumi jogügyigazgatók a 16. század második felében. In: *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*. Szerk. Bogdándi Zsolt–Fejér Tamás. EME, Kvár 2017 (Erdélyi Tudományos Füzetek 287.). 21–22.

⁹³ Szász: *Mezővárosi írásbeliség* 20; Wolf: Tjvk. 59. 220. j. (Nagy, másként Szabó Gáspár).

⁹⁴ Wolf: Tjvk. 28. eml. Orbán: *Torda város* 153.

városából már a késő középkorból akadnak ilyen tisztségekre adatok, de az újkori viszonyok felől visszatekintve inkább az említésük hiánya szembeötlő. A látszólagos hiány magyarázata, hogy az ellátandó feladatkörök egy része nem kapcsolódott az írásbeliséghez, ezért nem maradt nyoma, illetve a korszak városi okleveleiben egyszerűen csak azért nem szerepelnek külön ezek a tisztségek, mivel viselőik tagjai voltak a külső vagy belső tanácsnak, ezért városi belső ügyviteli iratok híján nem azonosíthatók.⁹⁵

Tordán sem tudunk efféle városi tisztségekről a 16. század utolsó harmadáig, pedig a város kiváltságai és jogállása révén élhetett a haszonvételek jogával, és a vásár feletti joghatósága is teljes volt.⁹⁶ Külön vásárbíró azonban a 16. század végén még nem volt. Az erre az időszakra vonatkozó, 1629-es (már idézett) kolozsvári tanúvallatás tanúi szerint a Keresztelő Szent János-napkor (június 24.)⁹⁷ Újtordán tartott sokadalmon a vitákat maga a bíró intézte el a helyszínen. Nyíró Mihály kolozsvári polgár így vallott erről: „*Tudom, hogy Szent János-napi sokadalom mikor celebráltatott Új-Thordában, tehát az váras bírója felment Új-Thordában egy polgár házában, s ott igazgatta az akkor esendő és törtéendő dolgokat tervény szerént. És mindenkor az Zekelj Ferenc házánál, az szegeletháznál voltának*”.⁹⁸ A vásárra azonban a bíró küldött ki felügyelőket, öröket,⁹⁹ ez pedig megfeleltethető a 17. századi jegyzőkönyvben szereplő *provisor fori* tisztségnek, amelyet inkább „vásárfelügyelőnek” tekinthetünk, bíraskodási hatáskör nélkül.¹⁰⁰

A szórványos, illetve visszakövetkeztetésre alkalmas adatok szerint már az 1580-as években biztosan volt városkapitány Tordán, aki a város védelmét irányíthatta és közrendjét is felügyelhetette; ugyanekkor a város zászlóját is említik.¹⁰¹ A sóvágók bírójáról már esett szó, 1584-ben Székely Gergely szenátor (későbbi főbíró) látta el ezt a tisztséget.¹⁰² A városi erdőterületek miatt nem meglepő, hogy erdőbírókat is alkalmaztak, feltehetően az 1590-es évektől. 1629-ben az említett Nyíró Mihály kolozsvári polgár így emlékezett vissza a tordai állapotokra: „*Az mely szálas erdejek volt is, azt is nem bírták mód nélkül, hanem az tanács erdőbírákat tartott benne. Senki hír nélkül egy ujnyi fát sem mert levágni benne (én is viseltem azt az tisztet ott), hanem kéremés [kérelem] szerént, az kinek mit engedett nagy szükségére az tanács*”.¹⁰³ Ugyancsak erősen valószínűsíthető a város környéki, a 15. századtól adatolt halastavak miatt tóbírói, illetve (mivel az 1570-es években a városnak már több malma is volt) malombírói tisztség is.¹⁰⁴ A szőlők

⁹⁵ Lakatos: *Mezővárosi testületek* 522; Uő: *Mezővárosi oklevelek* 73–74.

⁹⁶ Az 1291. évi kiváltságlevelél szerint, vö. Bicsok: *Torda város* 13. Lásd még KvNLT. Dész v. lt. 212. sz. 2r: „az vám is [ti. a vásárvám] az váras hasznára rendeltetett”.

⁹⁷ A 16. század derekán ekkor fogadták fel az egész évrre szegődő, „főállású”, ún. posztós sóvágókat is a sóbányában. Oborni: *Erdély pénzügyei* 75.

⁹⁸ Kiss: *Ó- és Újtorda* 152, 158, 159, az idézet: 154. Ugyanezt a helyszínt említi a 6., 10., 14. és 18. tanú is, uo. 157, 158, 160.

⁹⁹ Kiss: *Ó- és Újtorda* 155. (2. tanú), 156. (5. tanú).

¹⁰⁰ Wolf: Tjkv. 25–26 (instrukciójuk).

¹⁰¹ Kiss: *Ó- és Újtorda* 153.

¹⁰² KvNLT. Dész v. lt. 212. 2r, eml. Wolf: Tjkv. 59. 217. j. 1603-ban és 1604-ben Györgyfalvi Mihály volt a sóvágók bírója (*iudex cisorum*), uo. 59, 60. A sóvágók ingatlanjaik, azaz „örökségeik” ügyében a 17. században is a tordai bíró alá tartoztak. Wolf: Tjkv. bev. 7.

¹⁰³ Kiss: *Ó- és Újtorda* 154–155. Nyíró valóban volt erdőbíró, de 1612-ben: Wolf jkv. 63. 245. j.

¹⁰⁴ Bicsok: *Torda kiváltságai* 15; Wolf: Tjkv. bev. 9, 10; a városi malmokról uo. 27. 159. j., 29. 165. j. és Szász: *Torda s Dész* 154–155; László mester „az Torday malom mester” volt 1575 körül Molnár János egyházfalvi jobbágy 1591. ápr. 21-i vallomása szerint, lásd MNL OL F 15 (Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Kolozsmonostori konvent országos levéltára, Protocolla) X. köt. 149r–153v, de a „malommester” malomépítő, -karbantartó mestert jelölt, lásd

őrzésére pedig valószínűleg a 16. században is szőlőpásztort, azaz csőszet fogadtak fel, ennek a magyar nyelvű esküszövege 1603 körülről ismert.¹⁰⁵

A 17. századi városi tanácsulési jegyzőkönyv tisztújításokat rögzítő része az 1612. és 1613. évektől kezdődően név szerint felsorolja a városi tisztségeket, amelyekre a bíróval és tanácsstagokkal egyidejűleg választották meg, illetve jelölték ki az egyes polgárokat. 1612-ben *officiales diversi* megjelöléssel két templomgondnokot (*aediles*), egy ispotálymestert (*magister xenodochii*), két malombíró (*provisores molendini*), két tóbíró (*provisores stagnorum*), két borbíró (*provisores tabernarum*), két erdőbíró (*provisores silvarum prohibitarum* – egyikük éppen az említett Nyíró Mihály volt), egy városkapitányt és hét városi adószedőt, pontosabban számvevőt (*exactores rationum*) említettek. Közülük az egyik templomgondnok egyúttal az egyik malombíró volt, az ispotálymester a másik malombíró, a számvevők közül pedig három esküdt, és ezek egyike egyúttal a városi jegyző.¹⁰⁶ E tisztségek betöltése tehát láthatóan nem határolódott el egymástól élesen, a jegyzőkönyv tanúsága szerint ugyanaz a polgár egyszerre vagy egymás után többfélét is viselhetett. Időnként év közbeni személyi változások is előfordultak, egyeseket nem említenek folyamatosan. A 17. századi jegyzőkönyv első részében több tisztségviselőnek, így a vásárfelügyelőnek, a csőszöknek, az erdőbíróknak a „hatásköri leírását”, instrukcióját is olvashatjuk.¹⁰⁷ Ezek a tisztségek nem igényeltek különösebb szakismeretet, így bármelyik tapasztaltabb polgár elláthatta őket. A már említett 1603 körüli státútum szerint az összes városi tisztségviselő köteles volt évente karácsony előtt két héttel elszámolni.¹⁰⁸

A városi tanács hatásköre, működése

Igazgatási feladatok

Az a 18–19. századi differenciált városi szakigazgatás, amely a közterület-felügyeleti, -fenn-tartási, közegészségügyi, kereskedelem- és iparfelügyeleti, tűzrendészeti, építésügyi, pénzügyi, illetve rend- és honvédelmi feladatokat sokrétűen ellátta, a közép- és kora újkorban még nem létezett. Csak szórványos adatokból tudunk következtetni a városvezetés hatáskörére, illetve az általa esetileg intézett feladatokra.

A magisztrátus hatásköre Torda város egész területére kiterjedt. Sőt, Torda a 17. század elején Kolozs mezőváros és Jára falu fellebbezési fóruma is volt. 1616-ból ugyanis ismerünk egy taksajegyzéket arról, hogy mennyit kell fizetniük a kolozsiaknak a különböző ügyek eljárási díjaként, iratkiállításért.¹⁰⁹ E fellebbezési fórumot Kolozs 1609. évi státútuma is említi. E gyakorlat a 16. század közepén alakulhatott ki, középkori eredetére nincs adat.¹¹⁰

Erdélyi magyar szótörténeti tár VIII. Gyűjtötte Szabó T. Attila, szerk. Vámszer Márta. Buk.–Bp. 1996. 125; 1573-ban egy eladott halastó a Szindi-völgyben a város malma és elhagyott nagy halastava mellett feküdt (26. sz.).

¹⁰⁵ Wolf: Tjkv. 26–27.

¹⁰⁶ Uo. 63.

¹⁰⁷ Uo. 25, 26, 43, 50.

¹⁰⁸ Uo. 29.

¹⁰⁹ Wolf: Tjkv. 34; Orbán: *Torda város* 153.

¹¹⁰ Rűsz-Fogarasi Enikő: Kolozs mezőváros 1609. évi limitációja. In: *Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Pál Judit–Sipos Gábor. EME, Kvár 2004. 422–423. Említi még Bicsok: *Torda kiváltságai* 28.

A 16. század végén a városi nemesek is a városi joghatóság alá tartoztak, a közteherviselésben is osztoztak.¹¹¹ Báthory Zsigmond fejedelem 1581-ben rendelkezett a tordai nemesek városi teherviseléséről.¹¹² Mivel a kötelességek lényegében azonosak voltak, ebből általánosságban a polgárok kötelességeire is következtethetünk. A tavak, gátak, árkok, utak és hidak karbantartását a polgárok közösen végezték,¹¹³ ebben a nemes polgárok is kötelesek voltak közreműködni. Mindegyik polgárt jogállásra való tekintet nélkül beosztották a város őrizetére, éjjeli őrésre.¹¹⁴ A bíró és a tanács tudta nélkül senki sem építhetett a városban, és a határban tavat sem létesíthetett.¹¹⁵ A borbehozatal a tanács engedélyéhez volt kötve, saját borát ki-ki csak meghatározott időszakban és feltételek mellett árusíthatta, ami megfelelt a város kocsmáltatási jogának.¹¹⁶

Ingatlanát mindenki a város előtt volt köteles adni-venni.¹¹⁷ Amikor 1579-ben fejedelmi parancsra a város tanúvallatást tartott néhai Dobos Miklósné pár évvel korábbi házvételi kölcsöne ügyében, az érintett házban lakó Szalay Balázs esküdt – az oklevél híján – az adásvétel körülményeiről azt vallotta, hogy az asszony annak idején „*bejöve azért Tordára ide, hivatá Pogány Miklóst, az akkori bírót es őelőtte tőn ilyen vallást, és Kolcsár Benedek előtt*”, hogy a házat eladta, a vételárat megkapta (31. sz.)¹¹⁸ A bevallás tehát a bíró és egy esküdt előtt történt.

A városi telkekre a szomszédoknak, illetve magának a városnak is elővételi joga volt; előbbire 1579-ből (31. sz.), utóbbira 1588-ból van példa.¹¹⁹ A magvaszakadt polgárok tulajdona a városra szállt. Az 1629-es kolozsvári tanúvallatáskor hetvenöt évesnek mondott Cibere Gergely polgár szerint „*tudom azt is, hogy az magvaszakatt jók az városra szállottak, és az város ellen az fejedelem semmit sem adott senkinek is*”.¹²⁰ A város középületei is ennek révén létesülhettek: ilyenek voltak részben az említett városi malmok, és talán egy ekként megszerzett városi telekre épülhetett a városháza (lásd alább), illetve 1569-ben a városi fürdőház is.¹²¹ A 16. század második felében a város tulajdonába került ingatlanokat el is adhatták, így szerezhettek bevételt a városi költségvetés számára. Az ilyenkor kiállított oklevelekben a külső tanács hozzájárulását is említve mindig megjelölték, hogy mire fordították a pénzt. 1559-ben egy halastavat adtak el Szócs Dénes esküdtnak, így 18 forintot „kegyes célra” (25. sz.) költöttek, 1567-ben két halastó 232 forintos vételárát az Aranyos folyón két városi malom építésére (27. sz.) fordították, 1571-ben pedig egy szőlőért az

¹¹¹ Kiss: *Ó- és Újtorda* 150., 154. (1. tanú), 155. (2. tanú).

¹¹² Gyulafehérvár, 1581. aug. 30. MNL OL F 1 vol. 17. fol. 43v–44r (megerősítette Bethlen Gábor 1628. ápr. 28-án); ismerteti Orbán: *Torda város* 127. Lásd még Szász: *Torda és Dés* 153. Egyező tartalmú fejedelmi megerősítő rendelkezés: Kolozsvár, 1581. máj. 8., MNL OL F 17 Torda, T. 1. fol. 555. Utóbbi adatot Szász Anikónak köszönöm.

¹¹³ Kiss: *Ó- és Újtorda* 150, 155. (3. tanú). De a posztós sóvágók nem tartoztak ezekben részt vállalni, lásd KvNLT. Dés v. lt. 212. sz. 1r.

¹¹⁴ Kiss: *Ó- és Újtorda* 150.

¹¹⁵ Uo. 152; Wolf: Tjkv. 29–30 (1609. évi statútum).

¹¹⁶ Wolf: Tjkv. 29 (6. pont), 30, 31–32, 33–34, 38–39 és bev. 11; Orbán: *Torda város* 128–129; Bicsok: *Torda kiváltságai* 14–15. – Ugyanerre Désen lásd Szász: *Dés városvezetése* 66–67.

¹¹⁷ Wolf: Tjkv. 32, bev. 9; Szász: *Torda és Dés* 151.

¹¹⁸ MNL OL F 25 1. fol. 43v.

¹¹⁹ Lásd még Wolf: Tjkv 32, 44, az 1613. márc. 31-i és 1665. aug. 5-i statútum, lásd még uo. bev. 9. A város elővételi jogára 1588-ban: EKjkv I. 588. sz., ismerteti Szász: *Torda és Dés* 151–152.

¹²⁰ Kiss: *Ó- és Újtorda* 151–152, 160 (16. tanú, idézve), 161 (20. tanú). Vö. Báthory Zsigmond 1602. máj. 1-jei privilégiumával: EFK I/3. 1908. sz.

¹²¹ EFK I/1. 113. sz. 1569. máj. 1.

ugyancsak Szöcs Dénes által kifizetett 38 forintot „mezővárosunk szükségletére”, feltehetően adósságtörlesztésre fordították (29. sz.).¹²² 1568-ban az Enyedre elszármazott Óragyártó Ferenc és özvegy édesanyja kérésére a magisztrátus a külső tanács jóváhagyása nélkül kötött megállapodást egy tordai piactéri házrészről, ami miatt 1588-ban Csipkés Péter, a külső tanács egyik tagja utólag tiltakozott, mivel a várost az akkor kötött egyezség állítólag megkárosította (28. sz.).¹²³

Mivel a város határát a polgárok osztatlanul, pontosabban évente, minden tavasszal újraosztva használták, Ótordán 1679-ig, Újtordán egészen 1720-ig¹²⁴ „határt külön nem bírtak, hanem tavasszal mind az ó-, mind az új-thordaiak egyben gyűlvén, úgy mentek ki földosztani. Az kaszálórétet is úgy bírták külömbözés nélkül”.¹²⁵ Ezért a városi kiadványokban csak háztelkek, kertek, a külterületen pedig halastavak, malmok és szőlők adásvétele fordul elő, szántóföldeké, réteké és kaszálóké nem.¹²⁶ A Tordára a 16. században beköltöző nemeseknek vagy megnemesített helyi lakosoknak a többi polgárhoz hasonlóan kellett a cenzust és adót fizetni, de nem voltak kötelesek külső szántót művelésre elfogadni.¹²⁷

Az erdélyi mezővárosok egyik regionális sajátossága már a késő középkorban az volt, hogy az elidegenített ingatlanok között halastavak is szerepeltek.¹²⁸ Különösen jellemző ez Tordára, ahol a város külterületén a patak völgyekben számos tavat létesítettek az évszázadok folyamán; a haltenyésztés a sózott hal mint kereskedelmi árucikk előállítására miatt is fontos lehetett. A fennmaradt városi kiadványok közül öt alkalommal fordul elő halastó átruházása, ebből három a város által magánszemélynek adományozott tó volt (13., 30., ill. 1., 25., 27. sz.).¹²⁹ 1559-ben Petessy Mihály szolgálataiért adományozott a város egy elhagyott halastavat, amely a Kolozsvári utca végén, a Sósptak medrében, a szőlők alatt feküdt.¹³⁰ Az oklevélre rájegyzett szöveg szerint azzal a feltétellel adták át, hogy a „Kolozsvári utca kertjei irányában az új tulajdonos egy töltést köteles építeni, nehogy a halastó víze esetleg megrongálja a kerteket”.¹³¹ Ezt egy korai építésügyi szabályrendeletnek is tekinthetjük.

Városháza

A középkor végi Magyarországon általában csak a legjelentősebb városokban találunk külön városházát mint „hivatali” épületet, mivel magától értetődött, hogy a városvezetés a mindenkori bíró házában ülésezik. A 16. századi magyar városfejlődés, az egyre öntudatosabb helyi

¹²² Vö. EFK I/3. 1504. sz. Báthory Zsigmond sóadományja Torda város számára évi segélyként a korábbi gyakorlat alapján.

¹²³ A szövegben „bizonyos ígérvényt avagy egyezséget” (*quadam promissionem seu compositionem*) áll, ebből a megállapodás mibenlétére nem tudok következtetni.

¹²⁴ Szász: *Torda és Dés* 152; Kiss: *Ó- és Újtorda* 151, 155–156 (3. tanú), 156 (4. és 5. tanú), 157 (7. tanú). A felosztásra Csipkés Elek kéziratában lásd Bicsok: *Torda város* 50 és Uő: *Torda kiváltságai* 12–13; Wolf: Tjvk. bev. 9.

¹²⁵ Kiss: *Ó- és Újtorda* 160–161 (18. tanú). – A „posztós” sóvágók mint helyi polgárok is ugyanúgy kaptak részt a határból (KvNLT. Dés v. lt. 212. sz. 1v): „soha az város nem fizetett semmit [a sóvágóknak], hanem az határbul, szántóföldbül es szénarébül az ő rízsek kijárt, most is kijár, sőt ugyan minden esztendőben az sóvágóktul szokás volt, hogy az predicatornak fizetenek...”

¹²⁶ Részletesen lásd Szász: *Torda és Dés* 152–153; ill. Uő: *Nemesek Désen* 424.

¹²⁷ MNL OL F 1 vol. 17. fol. 43v–44r. Désen ugyanez volt a helyzet, Szász: *Nemesek Désen* 424–425.

¹²⁸ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 155.

¹²⁹ Lásd részletesen Szász: *Torda és Dés* 155–156.

¹³⁰ Az esetet ismerteti Szász: *Torda és Dés* 152.

¹³¹ 25. sz. (MNL OL F 25 1. fol. 38v): „hac interiecta condicione, quod versus hortos plateę Colosuar ucza aggerem talem construere debet, ne hortis incommodet aqua piscine.”

közösségek reprezentációs szándéka teremtette meg az igényt az állandó hivatali épületre.¹³² Így volt ez Tordán is, ahol a 16. századi oklevelek többször utalnak arra, hogy a városi tanács tagjai a szokásos törvénytálat napon összeültek. 1530-ban a „bíróház házába” való összegyülekezésük (8. sz.)¹³³ még ténylegesen a bíró lakhelyét jelenthette, de 1573-ban a „közügyeink irányítására szolgáló gyűlésházunk” alatt már nyilvánvalóan a városházát értették (30. sz.).¹³⁴

Az épület a 16. század derekán létesülhetett, a pontos időpont az oklevelek alapján nem derül ki, mivel általánosságban csak a tanácsülés helyszínére utalnak: az 1549-ben és 1559-ben (19., 21. sz.) kiállított okleveleit a magisztrátus „a gyűlésünk helyéről” (*de loco consistorii nostri*) adta ki. A városháza Ótorda központjában helyezkedhetett el; talán ugyanazon a helyen volt az 1580-as években a városi tömlőc is, amelyről 1629-es tanúvallomásaiban ifjabb Tordai István kolozsvári polgár említést tett.¹³⁵ Biztosan a városházán őrizték a már többször említett városi ládát: ebben kellett lenniük a város kiváltságleveleinek, a városi pecsétnyomóknak, a városkönyveknek és a különféle számadásoknak, ahogy az 1559. évi periratban is emlegetik (23. sz.).¹³⁶ Torda önreprezentációjának további kelléke volt a városi zászló, amelyre az 1580-as évekre vonatkozóan már van egy utólagos értesülésünk.¹³⁷

Törvénytálat és pecsételő napok

A fennmaradt városi oklevelek és levelek keltezései alapján következtethetünk a heti tanácsülési vagyis törvénytálat nap időpontjára, amelyen a bíró és az esküdtek összeültek és ítéleztek, határoztak az előttük megjelenők ügyeiben. (Ehhez a keletnap mellett a kiadványok tartalmát, az ügyek típusát is figyelembe kell vennünk.) Az ülést a bíró hívta össze.¹³⁸ A jelentősebb városokban az ügyforgalom miatt heti több ülésre is szükség volt, így Tordán is több ülésnapra számolhatunk. Az adatokat azonban „súlyoznunk” kell. A keltezések mintázata egymás melletti napokat is kiadhat, de ezek közül már nehéz megállapítani, melyik a tényleges ülésnap, és melyik keltezés csúszott át a következő napra.¹³⁹ Egyes városokból a 16. századból ismerünk olyan szabályt, hogy ebéd után a tanács már ne ülésezzen és ne döntsön, tehát az ügyek egy része másnapra maradhatott.¹⁴⁰ Másrészt a nem jogi természetű ügyekben keletkezett leveleket kisebb súllyal kell figyelembe vennünk. Ezek ugyanis sokszor nem magán az ülésnapon keltek, mert efféle rutinügyekhez nem volt szükség a teljes városi tanács jelenlétére. A legfontosabbak az

¹³² Judit Majorossy: From the Judge's House to the Town's House: Town Halls in Medieval Hungary. In: *Rathäuser als multifunktionale Räume der Repräsentation, der Parteien und des Geheimnisses*. Hrsg. von Susanne Claudine Pils et al. Wien–Bozen 2012 (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte 55.). 161–175, 193–194; Szende: *Trust* 292–298; Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 102–103; Gálfi: *Gyulafehérvár és uradalma* 53.

¹³³ MNL OL F 25 1. fol. 32v. „in domum iudicatus pro expeditione nonnullorum et certorum negotiorum nostre civitatis convenientibus et interxistentibus...”

¹³⁴ Uo. fol. 39r: „solito die nostre congregationis in domo nostri consistorii pro dirigendo publicis nostris negotiis convenissemus...” Vö. Szász: *Mezővárosi írásbeliség* 21.

¹³⁵ Kiss: *Ó- és Újtorda* 155 (3. tanú).

¹³⁶ Wolf: Tjkv. bev. 19; Szász: *Mezővárosi írásbeliség* 24.

¹³⁷ Kiss: *Ó- és Újtorda* 154.

¹³⁸ Uo. 155 (3. tanú).

¹³⁹ Vö. Szász: *Mezővárosi írásbeliség* 22.

¹⁴⁰ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 94, Belényes 1451. évi kiváltságlevelében, idézi Csukovits Enikő: A középkori írástudók „munkaideje”. *Levéltári Közlemények* 63. évf. 1992. 11.

ítéletlevelek vagy peres ügyekben kelt bírói intézkedések voltak. Végül az adásvételi okleveleknél külön figyelniük kell arra, hogy ezek közül hány kelt az év ugyanazon napján vagy ünnepén.

A késő középkori és kora újkori városi írásbeliség egyik sajátossága ugyanis a pecsételési napok rendje: az adott esztendő vagy annak egy időszaka során megkötött örökérvényű ingatlanadásvételekről a kiállított okiratokat vagy az adott év egy időszakának meghatározott napján vagy az év legvégén hitelesítették, amikor a pecsételést megelőzően a már írásba foglalt okiratokat kihirdették, tehát a városi közösség egyes ellenérdekelt tagjainak, a szomszédságnak lehetősége nyílt az esetleges jogigényük megfogalmazására.¹⁴¹

Torda esetében két pecsételési napot teljes bizonyossággal azonosíthatunk: az egyik karácsony vigíliája (december 24.), a másik a pünkösd vigíliája, azaz az ünnep előtti szombat volt (lásd az 1. táblázat keletnap rovatában a „P” betűvel jelzett sorokat). Az előbbit a középkori adatok alapján korábban magam is gyanítottam, de meglétét Szász Anikó az 1526 utáni adatok bevonásával a pünködsdi időponttal együtt egyértelműen igazolta.¹⁴² Mindkét alkalom végig előfordul a vizsgált szűk két évszázadban; a karácsonyi pecsételési nap tíz, a pünködsdi négy alkalommal adatolt.¹⁴³ A karácsonyi időpont máshol is szokásban volt Erdélyben, például Désen.¹⁴⁴

A pecsételőnapon természetesen csak az oklevél kiállítása, kihirdetése történt, az adásvételről a bevallást már korábban, valamelyik törvénylátó napon tették meg a felek a tanács előtt. Erre az 1534-ben és 1573-ban kelt oklevelek utalnak is (9–10., 30. sz.).¹⁴⁵ Ugyanezért említették meg, hogy az ügylet ellentmondás nélkül zajlott le.

Azonban az ingatlanforgalmi ügyekről szóló oklevelek nem mindegyike kelt a pecsételőnapon. Az ekkorra datált tételeket leszámítva, és a többi kiadványt az említett módon, ügýtípus, tartalom és fontosság szerint súlyozva egy-egy „páros”, tehát egymás melletti ülésnapot határozhatunk meg. Ezek a hétfő–kedd és a péntek–szombat.¹⁴⁶ Az előbbi párosból a hétfő törvénylátó nap voltát négy oklevél szövegesen is igazolja. Egyrészt az 1559. októberi perátküldő levélben leírták, hogy a per első tárgyalására a Demeter-nap utáni hétfői ülésnapon került sor (23. sz.), másrészt az ugyanebben az évben kelt, imént említett december 18-i bevallás is hétfői (24. sz.), harmadrészt 1579-ben Báthory Kristóf parancsára az említett Dobos Miklósné házvételi kölcsöne ügyében a tanúvallatást a jelentés dátumával egyezően a hamvazószerda utáni hétfőn tartották (31. sz.), negyedrész pedig 1591-ben két esküdt „a szokásos bírósági ülésünk napján” referált egy ügyben, ugyancsak hétfőn (35. sz.).¹⁴⁷ A keddi napra egy szöveges adat akad 1536-ból,

¹⁴¹ Lásd részletesen Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 97–101. A pecsételőnapot a hegyaljai mezővárosok anyagán azonosította Gulyás László Szabolcs: A hegyaljai mezővárosok középkori kiadványainak sajátosságaihoz (Adásvételi szerződések utólagos megpecsételése). *Agrártörténeti Szemle* 51. évf. 2008. 213–227.

¹⁴² Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 100–101, 607; Szász: *Mezővárosi írásbeliség* 23.

¹⁴³ Karácsony vigíliája: 1. (1424), 5. (1516), 9–10. (1534), 17. (1546), 24–25. (1559), 27. (1567), 29. (1571), 30. (1573); pünkösd vigíliája: 4. (1482), 19. (1549), 22. (1559), 36. (1599). – A 17. sz. ítéletlevelet csak fenntartással vehetjük figyelembe, mivel karácsony vigíliája 1546-ban a pénteki ülésnapra (lásd alább) esett.

¹⁴⁴ Szász: *Dés városvezetése* 62; uő: *Mezővárosi írásbeliség* 22–23; Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 100, 288.

¹⁴⁵ 1559-ben Sebestyén deák fiának a gyámjai az oklevél kelténél mindössze hat nappal korábban, dec. 18-án jelentek meg (24. sz.).

¹⁴⁶ A 17. századi jegyzőkönyv legkorábbi, 1611–1624 közötti adatai, bár a státútumok meghozatalában a külső tanács is részt vett, ezért nem mindig törvénylátó napon ülhettek össze, szintén hasonló, a hét első, ill. utolsó napjaira való megoszlást mutatnak (hétfő: 3, kedd: 4, szerda: 0, csütörtök: 2, péntek: 2, szombat: 2, vasárnap: 5 eset). Wolf: *Tjkv.* 30–34.

¹⁴⁷ 23. sz.: „quod feria secunda proxima ante Demetrii, die videlicet sedis nostrę iudiciarię, quando pro iurium administratione discussioneque et examine causarum causando ac faciendo moderativo iudicio in loco consistorii nostri more solito consedissemus...”; 24. sz. (MNL OL F 25 1. fol. 36v): „quod feria secunda proxima ante Thome apostoli,

amikor Lukács-nap előtti kedden üléseztek (12. sz.).¹⁴⁸ Az ülésnap ugyan az 1666. április 9-i városi perrendtartás szerint a kedd volt,¹⁴⁹ de a 15–16. századi adatokból a hétfő jelentősebbnek tűnik: egy hétfőre eső karácsonyi pecsételőnapot (29. sz.) leszámítva is hat esetben fordul elő a hétfői napi kelet (8., 23., 31–32., 34–35. sz.), ezek között három peres ügy fordul elő, míg kedden csak két kiadvány kelt (2., 12. sz.), és ezek közül csak a korábbi tekinthető fajsúlyosabb ügynek.

A másik ülésnappárból a péntek és a szombat egyaránt hat-hat alkalommal fordul elő. Ezek közül két-két példány peres ügyben kelt (17. és 21., ill. 15–16. sz.), de a szombatból négy esetben, amely az összes e napra datált ingatlanforgalmi ügyet jelenti, a pünkösdi vigíliájával egyezik, azaz pecsételőnapon keltezés fordul elő. Ezért csak a két peres ügyet vehetjük figyelembe, ezek pedig a pénteki napról átszűzött esetek lehetnek. A pénteki nap törvénytörő voltát az oklevelek szövege egyértelműen bizonyítja: a hatból (3., 13–14., 17., 21., 26. sz.) három esetben (13–14., 17. sz.) szerepel, ezek közül kettő ingatlanforgalmi ügyben kelt, egy pedig ítéletlevél.¹⁵⁰ Figyelemre méltó, hogy a pénteki keltezesek között a hamvazószerdát követő péntek (nagybőjt első péntekje) a 16. század második harmadától, 1537–1558 között három alkalommal is előfordul (13., 14., 21. sz.). Mivel Ótordáról ismerünk egy ezt követő szombatra eső éves vásárt (igaz, csak a 17. századból),¹⁵¹ e városi kiadványokat akár a sokadalom alkalmával megélenkült ügyforgalomhoz is kapcsolhatjuk – habár ilyen számban való fennmaradásuk a véletlen műve is lehet.

Mindez összecseng azzal is, hogy egy sokkal későbbi, 1799. évi városi rendelet alapján a városi magisztrátus a polgári peres ügyekre keddi és pénteki ülésnapot tartott. A pénteki napot Csipkés Elek szerint 1678-ban jelölték ki – újra – a kedd mellett.¹⁵²

Pecséthasználat

Mivel a vizsgált oklevelek többsége eredetiben nem maradt fenn, a városi pecséthasználatról csak korlátozott megállapításokat tehetünk. A legelső ismert, 3,4 cm átmérőjű pecsét ép lenyomata 1424-ből maradt ránk, az 1. sz. oklevél hátlapján.

A pecsét ábrája (1. ábra) háromszögű pajzs, amelynek mezeje hétszer vágott, a pajzs csücskénél kétoldalt egy-egy heraldikai lilium látható. Tehát a város birtokosa, azaz a magyar király címerének egy változata volt. Ez Torda királyhoz való tartozását fejezte ki, ezért a színezése a királyi címerhez hasonlóan vörös-ezüst lehetett, amit a vésnök a pólyák eltérő rovátkolásával jelzett is.¹⁵³

die videlicet sedis nostre iudiciarie, cum pro iurium administratione consedissemus...”; 35. sz. „cum nos solito quodam die sedis nostre iudiciarie pro iudiciorum administratione in consistorio nostro consedissemus...”

¹⁴⁸ MNL OL F 25 1. fol. 42v: „Quod feria tertia ante festum Lucę evangelistę, dum pro faciendo iudicio causantes consedissemus...”

¹⁴⁹ Thorda Constitútiói 61 és Bicsok: *Torda város* 50 (a 3. pont); ismerteti Orbán: *Torda város* 150.

¹⁵⁰ 13. sz. (MNL OL P 1960-66 Nr. 1. p. 12.): „cum una quadam die, sedis nostre iudiciarie pro administratione iurium consedissemus...”, 14. sz. (MNL OL F 25 1. fol. 29r): „una quadam die sedis nostre iudiciarie, dum pro administratione iurium consedissemus”, 17. sz. (Uo. fol. 30r): „cum una dierum sedis nostre iudiciarie pro iurium administratione consedissemus...”

¹⁵¹ Orbán: *Torda város* 165. 1. j.

¹⁵² Bicsok: *Torda város* 57.

¹⁵³ Torda város 1911. évi címerújításakor is ilyen színezéssel szerepeltetik, lásd 166. j. – A vágásos címerképet találjuk például Esztergom, Buda, Óbuda, Kassa és Besztercebánya címerében, de a másik országcímerem, a kettős kereszt is több város és mezőváros, pl. Lőcsé, Zsolna, Zólyom, Tata, Cseszte, Szakolca címerében is előfordul. – Darvasy Mihály: *Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése*. Bp., 1942 (Palaestra Calasanciana 39.). passim; Bertényi Iván: Címerpajzson szereplő és pajzson kívüli ábrázolások: Buda város középkori címerpajzsa és annak külső díszei.

1. ábra

A pecsét köriratát a lenyomatok alapján csak töredékesen ismerjük; felül kissé jobbra kezdődik gótikus nagybetűkkel: + SIGILLVM [CIVI]VM DE TORDA [...], azaz a tordai polgárok pecsétje.¹⁵⁴ Efféle önmegnevezés a korai várospecsétjeinken jellemző, a középkor végén a köriratok már nem a polgárokat, hanem a várost nevezik meg, tehát „sigillum civitatis + városnév” szerkezetű lenne a szöveg.¹⁵⁵ A betűformák, a szöveg és a pecsét külalakja is mutatja a pecsét 14. századi voltát. E pecsétet nevezi a város 1444-ben (2. sz.) „városunk pecsétjé”-nek (*sigillum nostre civitatis*).¹⁵⁶

Az írásbeli adminisztráció fejlődése és növekedése már a késő középkorban szükségszerűen magával hozta a Magyar Királyság városaiban és mezővárosaiban az ügýtípusoknak és kiadványformáknak megfelelően a pecséthasználát differenciálódását, egyszerre több pecsét alkalmazását. Kisebb méretű pecsétet nyomtak például a nem örökérvényű levelekre, míg az ítéletlevelek és ingatlanforgalmi ügyekben kiállított oklevelek számára tartották fenn a nagyobb vagy nagypecsétnek nevezett pecsétet – amelyet korábban egyedülként alkalmaztak (tehát differenciáltak nem is neveztek meg). Ugyanez a folyamat Tordán is lejátszódhatott, mivel a város a 15. század végén már több pecsétet is használt. 1482-ben (3. sz.) említik a nagyobb pecsétet („nostrum sigillum maius”).¹⁵⁷ A kisebb pecsét első írásos említése 1580-ból maradt ránk,¹⁵⁸ de korábbi alkalmazása feltételezhető. A kisebb pecsét ép lenyomata a

In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk. Erdei Gyöngyi–Nagy Balázs. Bp. 2004. 203–208. Az egész kérdéskörre részletesen lásd Uő: A vörös-ezüst sávozat funkciója néhány városunk címerében. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Székely György. Bp. 1984. (Memoria saeculorum Hungariae IV.). 425–448.

¹⁵⁴ A körirat végén egy olvashatatlan szó, esetleg egy szám áll. Entz: *Erdély építészete* 487. a városnevet „TORDD...” alakban olvassa, és ezután, a felirat végén egy R betűt feltételez. Orbán: *Torda város* 167. a feliratot hibásan közli.

¹⁵⁵ Szende: *Trust* 94–95.

¹⁵⁶ Az oklevélről a hátlapra nyomott pecsét teljesen lepergett, de a nyomának mérete alapján a korábbival azonos.

¹⁵⁷ MNL OL P 1960-66 Nr. 1. p. 10. (Refo 10612. 10. kép): „litteras nostrę civitatis munimine nostri sigilli maiori consignatas...”

¹⁵⁸ 33. sz. (MNL OL F 25 I. fol. 41r): Báthory Kristóf vajdához írt levelüket *sub minori sigillo prescriptę civitatis nostrę* pecsételték meg. Lásd Szász: *Mezővárosi írásbeliség* 29.

16. századból nem ismert, nyoma az 1591. évi, pátens formában kiállított oklevélen (35. sz.) látható, ennek alapján átmérője 2 cm lehetett.¹⁵⁹

A nagyobb pecsét 1482-ben még alighanem azonos volt az 1424-ben és 1444-ben is használt jelvényvel. De hogy meddig használhatták, és mikor kerülhetett sor újabb pecsétnyomó készítésére, az sajnos nem állapítható meg. A csupán teljes/tartalmi átírásban fennmaradt későbbi oklevelekben 1516–1549 között következetesen említik a nagyobb pecséttel való korroborációt (5., 8–9., 13–14., 17., 19. sz.). 1558 februárjában viszont egy egyezség írásba foglalásakor a magisztrátus „városunk hiteles pecsétjével” (*sigillo nostro civitatis authentico*) erősítette meg a kiadványt, majd ezt a méret nélküli pecsétre való hivatkozást látjuk 1559-ben is az ez évben kelt birtokosztályról, illetve adásvételről szóló oklevelekben (22., 24–25. sz.).¹⁶⁰ Mindegyik esetben a nagypecsétről lehetett szó, mivel 1571-ben és 1573-ban két adásvételi oklevelet ismét „mezővárosunk nagyobb pecsétjével” (*maiori sigillo oppidi nostri*, 29. sz.), illetve „nagyobb és hiteles pecsétünkkel” (*maiori et authentico sigillo nostro*, 30. sz.) erősítettek meg.¹⁶¹

Az eredeti kiadványok alapján úgy tűnik, hogy a 16. század második felében már nem a középkori, hanem egy újabb pecsétnyomót használtak a nagyobb pecséthez. Az 1543. júliusi, füzet alakú perátküldő levelet (16. sz.) ki kell rekeszteni a kérdés vizsgálatából. Ennek utolsó előtti oldalán egy ép, papírfelzetes pecsét található a szöveg alá nyomott helyzetben, amely elég zavarba ejtő: a város pecsétjének kellene lennie, de mérete jóval nagyobb, és négyelt pajzsú koronás országcímert mutat. A papírfelzeten keresztül nehezen kivehető pecsétkép alapján a címzett, Izabella királyné nagypecsétjéről van szó.¹⁶² Alkalmazását talán pótlólagos hitelesítés magyarázza, mivel a füzet külső oldalán a rájegyzés szerint a periratot a tordai jegyző, Pál deák küldte át a királyné bíróságához, és talán ezért (mivel nem a jegyző őrizte) nem hitelesítették városi pecséttel.¹⁶³ A szöveg pecsételésre vonatkozó záradékot nem tartalmaz. Mindenesetre ezt a tételt nem vehetjük figyelembe.

Az 1559. október 23-i és az 1580. január 25-i két eredeti perátküldő levélen (23., 32. sz.) hátlapi rányomott helyzetben található pecsétnyomatok mérete egymástól különbözik: az első esetben 3,8 cm, 1580-ban csak 3,2 cm átmérőjű. Az oklevelek a pecsételés módját nem említik. Nem zárható ki, hogy egyazon (újabb) nagypecsét lenyomatait látjuk, de az is megkockáztható, hogy két külön pecsétről van szó: az első időben egybeesnék azzal, amikor méret megjelölése nélküli pecsétet említenek az oklevelek.¹⁶⁴ Az 1580. januári adatot árnyalhatja, hogy az alig két héttel későbbi, 1580. február 9-i, Báthory Kristófhhoz szóló, fentebb említett levél a szöveg szerint a kispecséttel volt hitelesítve (33. sz.), ráadásul az ugyancsak említett, 1591. októberi,

¹⁵⁹ A szövegben szereplő korroboráció: „presentes litteras nostras solito et minori sigillo oppidi nostri consignatas, munitas...” – Az oklevelet csupán digitális fényképfelvételen tanulmányoztam, a pecsétnyomót Balogh Zsuzsánna levéltáros és Avar Anton főlevéltáros (MNL OL) mérték le, segítségüket köszönöm.

¹⁶⁰ MNL OL F 25 1. fol. 37r, 38r, 42v.

¹⁶¹ Uo. fol. 37v, 40r.

¹⁶² Szinvyay Lázár: Beatrix és Izabella királynék pecsétjei. *Turul* 1. évf. 1883. 68–69 (2. ábra); Veress Endre: *Izabella királyné 1519–1559*. Bp. 1901 (Magyar történelmi életrajzok). 295 (89. kép), 513; Oborni: *Erdélyi országgyűlések* 116. (24. kép).

¹⁶³ MNL OL P 1960-66 Nr. 1. p. 20. (Refo 10612. 20. kép): „Transmissio Pauli Litterati notarii ad instantiam prudentis Mathei Nagh, acta sabbato post festum Margarethe.”

¹⁶⁴ E pecséteteket is Balogh Zsuzsánna és Avar Anton mérték le, köszönet érte. Az 1588. évi oklevélfüzet (34. sz.) fol. 45v oldalán található szöveg alá nyomott pecsétnyom az 1580. évvel látszik azonos méretűnek. – Désen is ebben az időszakban került sor pecsétnyomócsereére, lásd Szász: *Dés városvezetése* 63.

eredetiben fennmaradt pátens oklevél az adásvételi ügylet ellenére „mezővárosunk szokásos és kisebb pecsétjével” (*solito et minori sigillo oppidi nostri*, 35. sz.) lett megerősítve. Ez viszont az 1580. januári lenyomatnál egyértelműen kisebb méretű (mint említettem, 2 cm átmérőjű). A pecséthasználat és -váltások kérdését a 17. század eleji városi kiadványok segíthetnének a további kutatások során tisztázni. Újtorda 1619-ben a nemesítéssel együtt új címet is kapott, tehát saját pecsétjére is nyilván ezt helyezte.¹⁶⁵ A középkori eredetű (ó)tordai pecsétkép a 18. századra teljesen feledésbe merült, mert 1721-ben az akkori nemes város már teljesen más ábrájú, bányászszerszámokat, tölgyágot és a Tordai-hasadéket ábrázoló pecsétet használt.¹⁶⁶

A Magyar Királyságban a 15. század elején rögzült az eredendően barnás színű pecsétviasz megszínezésének gyakorlata a rangjelölés céljából. A legelőkelőbbnek a vörös színű viasz számított, köztes fokozatot jelentett a zöld, a legalacsonyabb rangú pedig a természetes, színezetlen viasz használata volt. A zöld pecsét használata a városi közösség tekintélyét mutatta, mert a vörös, illetve zöld szín alkalmazását külön királyi kegyből, kiváltsággént lehetett elnyerni. Ez a kiváltságolási folyamat időben elnyúlva a 16. században is tartott; városaink többségében a zöld viasz használatát engedélyező királyi rendelkezés nem maradt ránk.¹⁶⁷

Torda a 15. század első harmadában (1424-ben és 1444-ben, 1–2. sz.) még természetes színű pecsétet használt, és nem a rangosabb zöld színűt. A következő vizsgálható kiadvány az 1559. októberi, szintén perátküldő levél (23. sz.). Ezen a pecsétnyom már egyértelműen zöld színű. A zöld használatának uralkodói engedélyezését Torda esetében sem ismerjük; a kiváltság középkor végi, 1526 előtti megszerzése sem zárható ki. A zöld pecsétviasz alkalmazása 1559-től kezdve egyöntetű, az eredetiben tanulmányozható példányokon (32., 35. sz.) a pecsétnyom zöld; az 1599. évi oklevél (36. sz.) pecsétjéről pedig az átíró fejedelmi oklevél közli, hogy zöld színű.¹⁶⁸

Összegzés

A különböző szempontból vizsgált 15–16. századi városi kiadványok és egyéb okleveles adatok alapján Torda város írásbeliségének egy köztes szakaszát láthattuk. Ez az írásbeliség érzékelteti számunkra a korabeli városi társadalom és öngazgatása működését. Talán közhelyszerű, de a köz- és politikatörténeti korszakolásnak Torda város szempontjából sincs értelme: a település története folytonos, a 15. és 16. századi városi források szervesen összetartoznak, az 1526/1541 utáni adatok pedig segítenek a korábbiakat értelmezni, megmagyarázni.

A 15. század első harmadából fennmaradt legkorábbi tordai oklevelek már egy kiforrott, gyakorlottan működő városi írásbeliséget tükröznek, amely mögött egy tekintélyes királyi mezőváros korszerű igazgatási struktúráját mutató társadalma, városi közössége állt. Ezt bizonyítja

¹⁶⁵ A címerleírást lásd Orbán: *Torda város* 144.

¹⁶⁶ Uo. 167. – Utóbb, az 1911. aug. 3-án I. Ferenc József által adott új városcímerben a középkori és az újkori elemeket egyesítették: ezüst mezőben zöld domb közepén kétágú, lombos olajfa áll, ettől jobbra és balra egy-egy kék heraldikai liliom lebeg, az olajfa (tölgyfa) törzsén szív pajzsként a középkori vágásos címer látható. MNL OL K 19 Polgári Kori Kormányhatósági Levéltárak, Ófelsége Személye Körüli M. Kir. Minisztérium Lt., Királyi könyvek, 72. köt. 541–542.

¹⁶⁷ Lakatos: *Mezővárosi oklevelek* 83–87.

¹⁶⁸ Szász: *Mezővárosi írásbeliség* 29. okkal bizonytalan abban, hogy ez melyik pecsét lehetett; az ügýtípus alapján (ház adásvétele) a nagyobb pecsétnek kellene lennie, de az 1591. évi eredeti adásvételi oklevél (35. sz.) a kisebb pecsét alatt kelt.

a saját városi jegyző alkalmazása, a legkorábbi pecsét képeinek 14. századi volta is. A 16. század első felének adatai a városkönyvre, a városláda meglétére, a külső tanács szervezetére a városi öngazgatás folytonosságát és részben szervezeti fejlődését is sugallják. Az új polgári igények magukkal hoztak bizonyos szimbolikus és gyakorlati újításokat is. Előbbibe a városháza létesítése és a zöld pecsétviasz használata, utóbbiba a különböző városi alkalmazottak megjelenése, a külső tanács fokozottabb szerepvállalása és a 17. századi jegyzőkönyvből megismert aprólékos szabályozások előzményei sorolhatók.¹⁶⁹

Ugyanakkor ez a folytonosságot és szerves fejlődést tükröző adatsor jelzi azt is, hogy Torda város társadalmának a 16. század nagy, kataklizmaszerű politikai, gazdasági és vallási átalakulásai közepette gyaníthatóan csak korlátozott gyarapodásra és fejlődésre nyílt lehetőség.¹⁷⁰ A város öngazgatása a töredékes adatok alapján sem a tisztségek szintjén, sem az írásbeli adminisztráció szintjén nem vált érdemben összetettebbé, bonyolultabbá. Másfelől nézve viszont éppen a sok nehézség közepette egy folyamatosan működő városi öngazgatás a a polgárok erejét, öntudatát és teljesítményét érzékelteti.

Források híján persze részleteiben már feltérképezhetetlen, hogy a várost vezető polgári elit mennyire cserélődött, és mennyire lehetett erős a nemesek betelepülése. Inkább azt látjuk, hogy a városvezető családok szereztek nemességet a 16. század második felében.¹⁷¹ Torda bányászati-igazgatási és kereskedelmi csomópont volta,¹⁷² illetve országgyűlési helyszíneként politikai centrum szerepe a város tekintélyesebb polgárai számára ekkortájt kellő előnyöket biztosítottak, hogy „jókor legyenek jó helyen”. Figyelemre méltó, hogy egy fejedelmi mezőváros polgáraiként is bekapcsolódhattak, bekerülhettek az erdélyi országos közéletbe. A városi polgárcsaládok befolyásosabb tagjainak sókamurai tisztségviselésén túl egyes tordai bírók 16. század közepi részvétele az országos adószedésben, némelyik tordai jegyző fejedelmi kormányzati szerepvállalása mind-mind mutatja Torda város jelentőségét a 16. század második felében.

Függelék

Az ismert tordai bírók és esküdtek a kezdetektől 1602-ig

A tordai városi tisztségviselők listáját ismereteim szerint először Orbán Balázs publikálta.¹⁷³ Ennek középkori része azonban hiányos, hibás,¹⁷⁴ és forrásadatokkal nem pontosan hivatkozott. Ehelyütt az 1603-mal kezdődő városi jegyzőkönyv előtti időszak adatait gyűjtöttem össze. Mivel a tordai tisztújítás időpontja (illetve ennek esetleges 16. századi változása) pontosan nem állapítható meg, a bírókat és esküdteket külön-külön, egyszerű időrendben sorolom fel. Helytakarékosságból – amennyiben e sorozat közli – 1389-ig csak az Erdélyi okmánytár I–V. köteteit idézem, a kiadások és további közlések adatai onnan kereshetők ki. A csak számmal jelölt

¹⁶⁹ Vö. Szende: *Trust* 324–332, bár az ott bemutatott „fejlődési lépcsők” korábban mentek végbe.

¹⁷⁰ Vö. Oborni: *Erdély pénzügyei* 74, 78.

¹⁷¹ Vö. Szász: *Nemesek Désen* 424, 430.

¹⁷² Lásd pl. Bicsok: *Torda város* 15, 16; Wolf: *Tjkv. bev.* 5–6.

¹⁷³ Orbán: *Torda város* 154–161.

¹⁷⁴ Pl. Orbán: *Torda város* 156. 1494-ben említ egy Zuchak János nevű bírót, aki valójában a kiküldött vajdai ember. DL 30477., kiad. Thorda Constitúciói 187, magyar ford. uo. 223.

tételek az 1. táblázatban szereplő városi kiadványokat jelölik. A forrásszövegekben szereplő és pontosan nem azonosítható névalakok *dólt betűvel* állnak. A bírók és esküdtek neve után szintén *dólt betűvel* tisztségüknek a forrásban szereplő alakja található; a bírók esetében elhagytam, ha a tisztségnév egyszerűen *iudex*. A személyekre vonatkozó további adatokat jegyzetben közlöm.¹⁷⁵

bíró (*iudex*)

1315. júl. 3. Péter *villicus* (Anjou XIX. 528. sz., megjegyz. = LR III. 66.)
 1335. aug. 28. István *villicus seu iudex* (Anjou XIX. 528. sz. = LR III. 66.)
 1359. dec. 21. Lőrinc fia János és Ábrahám fia Bálint *iudices de Thorda* (EO III. 1108. sz. = LR III. 65.)¹⁷⁶
 1366. máj. 22. *Zumuro/Zwmuro* fia János, Péter fia Benedek és Imre fia János *iudices civitatis Thordensis* (EO IV. 468. sz. = DL 28742., DF 252903. Wass oklt. 136. sz.)
 1377. máj. 5. Nagy Benedek (EO IV. 278. sz. = LR III. 65.)
 1391. máj. 16. és nov. 8. Kelemen (ZsO I. 2243., 2264. sz. = DL 30405.)¹⁷⁷
 1405. máj. 29. *Magycha*-i Benedek (LR III. 64.)
 1411. jan. 29. Pogány (dictus) István (ZsO III. 97. sz. = DL 28777.)¹⁷⁸
 1421. júl. 31. *Sompol* (dictus) Simon (LR III. 70.)¹⁷⁹
 1424. dec. 24. Szindi János (1. sz. = ZsO 1518. sz.)
 1436. ápr. 20. Tamás (LR III. 60.)
 1444. dec. 28. Balog (dictus) Péter (2. sz.)
 1455. júl. 30. Jó Gergely (KmKjkv I. 1215. sz.)¹⁸⁰
 1467. márc. 20. Kovács Benedek (LR III. 59., 61.)
 1475. jún. 6. *Pechy* (dictus) István (LR III. 63.)
 1482. máj. 25. Perc Antal (4. sz.), júl. 21. után: Percsütő Antal (KmKjkv I. 2385. sz.)
 1491. aug. 10. *Tyuch* (Tynchen?) Zsigmond (LR III. 58., 64.)
 1516. dec. 24. Kónya Balázs (5. sz.)
 1520. Pesthy Péter (6–7. sz.)
 1530. febr. 28. Farkas István (8. sz.)
 1534. dec. 24. Mike János (9–10. sz.)¹⁸¹
 1536. okt. 17. Fazekas László (12. sz.)
 1537. febr. 16. Fazekas László (13. sz.)
 1538. márc. 8. Nagy Máté (14. sz.)

¹⁷⁵ Az eddigiekben nem szereplő bibliográfiai rövidítések: Anjou XIX. = *Anjou-kori oklevéltár* XIX. 1335. Közreadja Kristó Gyula–Makk Ferenc. Bp.–Szeged 2004; ETA I. = *Erdélyi Történelmi Adatok*. Szerk. Mikó Imre. I. köt. Kvár 1855.

¹⁷⁶ Orbán: *Torda város* 124–125. és 159. a hibás másolat alapján 1349. éviként.

¹⁷⁷ Egyházfalva és Torda határjárásakor, ismerteti Orbán: *Torda város* 94–96.; a ZsO I. 2243. tévesen 2273. sor-számúként nyomtatva.

¹⁷⁸ 1424. dec. 24-én volt bíróként említik (1. sz. = ZsO XI. 1518. sz.).

¹⁷⁹ Rokona lehet az 1418-ban erdélyi kanonokságot kérvényező Tordai *Zompol* János klerikusnak. ZsO VI. 2060. sz.

¹⁸⁰ 1454. febr.-ban helyi lakos, KmKjkv I. 1146. sz. (ekkor Pogány Miklóssal valószínűleg esküdt), 1459. aug. 16.: helyi lakos, uo. 1369. sz., 1467: esküdt (lásd ott), 1472. júl. 31.: helyi lakos, malomtulajdonos, DL 62897.

¹⁸¹ Szöcs András az 1520-as évekre (Entz: *Erdély építészete* 488. szerint 1515 körülre) keltezhető végrendeletében említi, hogy adósa Mikének mint tordai polgárnak 54 Ft-tal: DL 30244., p. 1. 1520-ban egy kivonatban ismert városi kiadvány szerint Mike Kolozsvári Szabó Györggyel kötött valamilyen egyezséget (7. sz.) Volt bíróként említik 1549. jún. 8-án (19. sz.) és 1558. febr. 25-én (21. sz.), utóbbi alkalommal esküdt. A további adatokat lásd az esküdtéknél.

1546. dec. 24. Nagy Máté (17. sz.)¹⁸²
 1547. Fazekas László (21. sz.)¹⁸³
 1548. Fazakas László (18. sz.)
 1549. jún. 8. Szabó Tamás (19. sz.)¹⁸⁴
 1554. Nagy Máté (20. sz.)
 1558. febr. 25. Sebestyén deák (21. sz.), aug. 11. és szept. 2. (Berger II. 2452., 2456. sz.)¹⁸⁵
 1559. máj. 13. Dobos Miklós (22.), okt. 23. és dec. 24. (23., 24–25. sz.)¹⁸⁶
 1567. dec. 24. Vermes János (27. sz.)¹⁸⁷
 1571. dec. 24. Járay Antal (29. sz.)¹⁸⁸
 1573. dec. 24. Lénárt Balázs (30. sz.)¹⁸⁹
 1579. márc. 9. Pogány Miklós *iudex oppidi Thorda* (31. sz.)¹⁹⁰
 1584. márc. 22. Vágó (*Wago*) Albert *iudex primarius* (KvNLT. Dés v. lt. 212. sz. 1r)¹⁹¹
 1585. Pogány Miklós (ótordai [mai katolikus] templom kerítőfalának felirata, közli Orbán: *Torda város* 366.)
 1589. Pogány Miklós (unitárius iskolaépület felirata, közli Orbán: *Torda város* 251., 367.)
 [1580-as évek] Székely Gergely (Kiss: *Ó- és Újtorda* 157.)¹⁹²

¹⁸² Ugyanekkor, 1546 decemberében egy ház becstüjére a felek által felkért és kiküldött értékbecslő bizottság egyik tagja (17. sz.). 1558 februárjában volt bíróként említik (21. sz.).

¹⁸³ Ebben az 1558. februári bevallásban néhai, a bevallás szövegében (MNL OL F 25, 1. fol. 31r–v): „anno abhinc circiter millesimo quingentesimo quadagesimo septimo, tempore iudicatus circumspecti condam Ladislai Fazakas...”.

¹⁸⁴ 1558 februárjában volt bíróként említik (21. sz.).

¹⁸⁵ Korábban, 1550. febr. 5-én városi jegyző, felesége Dézsmás Benedek leánya: Katalin (KmKjkv II. 5002. sz.).

¹⁸⁶ Feltehetően azonos az 1520-ban szereplő városi polgárral, akinek felesége Péter deák özvegye (6. sz.), ugyanabban az évben Kolozsvári Szabó Györggyel kötött egyezséget a város előtt (7. sz.). 1579-ben néhai Dobos Miklósné házveteli kölcsönének ügyében tartottak vizsgálatot (31. sz.).

¹⁸⁷ A családra lásd Wolf: *Bethlen* 511. A fia, ifj. János 1606-ban és 1606-ban is bíró (megszakításokkal 1637-ig). Wolf: Tjkv. 61. – Orbán: *Torda város* 156. Kemény József Diplomatarii Transilvanici Appendix XI. 29. alapján. (vö. EFK I/1. János Zsigmond királyi könyvei 52/113. sz.) 1568-ra Takácsi(!) Gált említi bíróként. A tartalmilag idézett forrás az 1568. jún. 29-i keltű, MNL OL F 17 Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, Cista comitatuum, Torda T. 37. jelzetű kolozsmonostori jelentéssel azonos, ebben Takács Gál Egyházfalva bírójaként szerepel. – Orbán: *Torda város* 157. a következő, 1569. évre Szaniszló Albertet, egyúttal unitárius főgondnokot nevez meg bírónak Foszttó István: *Historia ecclesiastica Trasilvano-unitaria* c. kétkötetes kéziratának I. 391. alapján, azonban az adat elírás lehet a szintén téves 1596 vagy 1669 helyett; Szaniszló Albert 1592-ben bíró (lásd alább), egy hasonló nevű rokona 1666-ban esküdött, 1662–1664 között sókamrai számtartó, 1666-ban városi esküdt volt. Wolf: Tjkv. 46–47, 76. 289. j.

¹⁸⁸ A családra lásd Wass oklt. 105. 55. j.

¹⁸⁹ 1591. márc. 6-án Nagy István jobbágy a tanúvallomásában a bírói hivatalviselését említi, dátum nélkül: MNL OL F 15 X. köt. 83r–101v.

¹⁹⁰ Vö. Kiss: *Ó- és Újtorda* 159. Az 1629-ben 55 évesnek mondott Ludvegi Gáspárné vallomása szerint „azt is tudom, hogy mind szőlőhegyet, szántó földet, kaszálórétet egyaránt bírtak mindkét részről [ti. az ó- és újtor daiak] Pogan Miklós idejétől fogva...”. Az adatot Kiss András uo. 368. 62. jegyzetben az 1440-es évekbeli Pogány Miklósról értette (akinek bíró voltáról nem tudunk). Ehelyett a 16. század végi bíróra vonatkozatható.

¹⁹¹ Oculi vasárnap megtartott tanúvallatás a sóvágók és a város jogviszonyairól (a keltezőst ónapár szerint számítom).

¹⁹² A keltezés feltételezés. Polczi János, körülbelül 66 éves tor dai születésű ember 1629. márc. 28-án felvett tanúvallomásában: „Tudom, hogy Új-Thordában is volt bíró, mert emlékszem egy Zekelj Gergely nevű bíróra, szolgáltam is. Akkor pedig Ó-Thordában nem volt más bíró, és az igazgatta minden rendekből mind az két várost.” Polczi ifjúkorában szolgálhatta a bírót, és nem tudjuk, hogy Székely akkor éppen bíró volt-e. Uo. 158. a 11. tanú, a 46 éves Kecskeméti másként Szabó János még pontatlanabban emlékezett az ugyanakkor felvett vallomásában: „Úgy teccik, hogy Zekelj Ferenc(!) új-thordai ember lévén volt bíró, bizonyosan nem tudom.” (Székely Ferenc Újtordán lakó polgár sarokházánál

[1580-as évek] Dobos Fábían¹⁹³

1591. feb. 9. Csipkés György (EFK I/3. 1404. sz.), okt. 28. *iudex primarius* (35. sz.)

1592. febr. 21. Szaniszló Albert (MNL OL F 15 X. köt. 166v.)

1599. máj. 29. Csipkés György *iudex primarius* (EFK I/3. 1670. sz. = 36. sz.)

1601. [aug./szept.] Csipkés György *az város bírója* (halála: ETA I. 202.)

esküdtek (*iurati, senatores*)

1315. júl. 3. Ábrahám *hospes* (Anjou XIX. 528. sz., megjegyz. = LR III. 66.)¹⁹⁴

1377. máj. 5. Ábrahám fiai: Bálint és Benedek, Simon fia János és Ronda-i (dictus) Mihály, *iurati* (EO IV. 278. sz. = LR III. 65.)¹⁹⁵

1391. máj. 16. és nov. 8. Zompol Gergely, Simon fia János, Bakó fia Jakab *iurati* (ZsO I. 2043., 2264. sz. = DL 30405.)¹⁹⁶

1393. okt. 6. Bakó fia Jakab *iuratus civis* (LR III. 65.)

1405. máj. 29. Egyed fia Mátyás *civis* (LR III. 64.)

1411. jan. 29. Zompol (dictus) Gergely és Margithay (dictus) Mátyás *iurati cives* (ZsO III. 97. sz. = DL 28777.)

1422. nov. 25. Máté deák és Péter (LR III. 61.)¹⁹⁷

1436. ápr. 20. Péter deák *iuratus civis* (LR III. 60.)

1454. febr. Jó Gergely, Pogány Miklós helyi lakosok (tiszttség nélkül, bevallást tesznek; KmKjvk I. 1146. sz.)¹⁹⁸

1467. márc. 20. Jó Gergely és Abronch (dictus) Pál *iurati cives* (LR III. 59., 61.)

1469. febr. 25. László deák *iuratus civis* (DL 28413., KmKjvk. I. 1840. sz.)

1475. jún. 6. László deák *iuratus civis* (LR III. 63.)

1491. aug. 10. Makray János *iuratus civis* (LR III. 58.)

1537. febr. 16. Nagy Máté *civis iuratus* (13. sz.)

1542. dec. 12. Mike János, Nagy Máté, Szabó Péter, Székely Tamás *iurati cives* (16. sz., p. 17.)

1543. júl. 14. Nagy Máté *civis iuratus* (16. sz., p. 1.)

1558. febr. 25. Mike János és Sóvágó Márton *iurati cives* (21. sz.)¹⁹⁹

bíráskodott a Szent János-napi sokadalom alkalmával a bíró, lásd uo. 154., 157., 158.) – Székely Gergely 1584-ben esküdt polgár és a sóvágók bírója, 1603-ban és 1605-ben főbíró volt. Wolf: Tjvk. 59 és uo. 217. j., 61; Székely Ferenc 1591-ben adatolt esküdként (lásd alább), és az 1590-es években lehetett bíró is, pontosabb adat előkerüléséig csak az esküdtek sorában szerepeltetem.

¹⁹³ A keltezés feltételezés. A tordaiak és alsószentmihályfalvi birtokosok perében Várfalvy Miklós szindi jobbágya, Györke Antal 1591. márc. 6-i vallomásában említi, hogy e bíró idejében őrizte a vitatott területen a barmokat. MNL OL F 15 X. köt. 149r–153v.

¹⁹⁴ Orbán: *Torda város* 156. tévesen német bírónak tekintí. Esküdt volta feltételezés a cselekmény alapján.

¹⁹⁵ Orbán: *Torda város* 156. említése tévesen 1359. éviként, és „Ronda” helyett hibás „Kende” névalakot említ. Randa Mihály a Kolozs megyei Nádason volt részbirtokos, 1414-ben két fiát, Benedek tordai polgárt és László váraljai plébánost említik. ZsO IV. 2231. sz.

¹⁹⁶ Egyházfalva és Torda határjárásakor, ismerteti Orbán: *Torda város* 94–96.; a ZsO I. 2243. tévesen 2273. sorszámmuként nyomtatva. – Zompol Gergely mint polgár, malombérlő Egyházfalván, 1393. jan.: ZsO I. 3784. sz.

¹⁹⁷ „Matheus litteratus et Petrus iuratus, cives civitatis nostre” – az első személy akár bíró is lehet (csak a titulus kimaradt a szövegből).

¹⁹⁸ Esküdt voltuk csak feltételezés a cselekmény alapján.

¹⁹⁹ 1559. máj. 13-án Mike János piactéri házát említik, esküdt voltának megjelölése nélkül (22. sz.).

1559. dec. 28/24. Sóvágó Márton és Péter deák *concives nostri, iurati* (24. sz.)²⁰⁰
1568. jún. 14/29. Mike Ferenc és Nagy Antal *iurati cives et senatores* (MNL OL F 17 Torda, T. 37.)²⁰¹
1571. dec. 24. Szöcs Dénes *iuratus civis* (29. sz.)²⁰²
1573. dec. 24. Szöcs Dénes *iuratus civis* (30. sz.)
1579. márc. 9. Szalay Balázs és Szabó Ferenc *iuratus civis*, Kolcsár Benedek *iuratus* (31. sz.)²⁰³
1584. márc. 22. Pogány Miklós, Dési Mihály, Csipkés György, (ifj.) Szöcs István, Ölyvösi (Eölweösy) Bálint, Szöcs Jakab, Szalay (Zalai) Balázs, Nagy Antal, Gál (Gall) Bálint, Székely Gergely *iurati cives ac senatores* (KvNLT. Dés v. lt. 212. sz. 1r), ugyanakkor Székely Gergely egyúttal *iudex salicidarum* (uo. 2r)²⁰⁴
1588. febr. 25. Csipkés Péter *iuratus civis e numero quinquaginta electorum patrum* (KmKFjkv I. 669. sz.)
1588. jún. 7/22. Szöcs (Pellio) Jakab és Dombi György *iurati cives* (MNL OL F 17 Torda B. 29.)²⁰⁵
1588. nov. 11. Szentgyörgyi Sebestyén, Daróczi János *senatores* (EKjkv. I. 588. sz.)²⁰⁶
1589. febr. 6/21. Szöcs István és Szabó István *iurati cives* (MNL OL F 17 Torda S. 8.)²⁰⁷
1591. ápr. 21./máj. 6. Csipkés Péter és Székely Ferenc *iurati cives* (MNL OL F 15 X. köt. 149r–153v)²⁰⁸
1591. okt. 28. Gáspár deák és (ifj.) Szöcs István *iurati, concives nostri* (35. sz.)²⁰⁹
1599. máj. 29. Dombi György *iuratus, concivis noster* (EFK I/3. 1670. sz. = 36. sz.)
1602. ápr. 6/21. Szegeledi Gáspár *iuratus civis* (MNL OL F 17 Torda Z. 4.)²¹⁰

²⁰⁰ Dec. 18-án tették bevallást a tanács előtt mint néhai Sebestyén deák (volt bíró) fia, a kiskorú János gyámjai, 24-én kelt az erről szóló oklevél.

²⁰¹ Az özv. Vadai Jánosné Tordai Szabina részére iktatott malom szomszédai. Jún. 14-én a birtokba vezetés és iktatás történt, jún. 29. a jelentés dátuma.

²⁰² 1554-ben egy, csak kivonatban ismert városi ítélettel szemben Hencz(?) Mátéval pereskedett (20. sz.). Szöcs(i) István és Dénes 1559 májusában osztoztak meg tordai javaikon (22. sz.).

²⁰³ 1592. jan. 25-én és aug. 1-jén Szalai (Zalay) Balázs néhai tordai lakos leányait: Sárát és Katát említik (MNL OL F 15 X. köt. 195v–196r, 198r–199r).

²⁰⁴ Oculi vásárnap megtartott tanúvallatás a sóvágók és a város jogviszonyairól (a keltekezést ónapjár szerint számított). – Szöcs Jakab 1569-ben háztulajdonos: EFK I/1. 113. sz.

²⁰⁵ Bornemisza János udvari főkapitány gyéresi és mezőtótháti részirtokba történő iktatásakor Torda mezővárost képviselő szomszédok. Jún. 7-én a birtokba vezetés és iktatás történt, jún. 22. a jelentés dátuma. – Dombi 1603-ban *senator convocatus*, ugyanabban az évben meghalt. Wolf: Tjvk. 59 és 60. 227. j.

²⁰⁶ Daróczi 1603-ban is *iuratus civis*, ill. *senator convocatus*, újtordai lakos. Wolf: Tjvk. 59. és uo. 219. j.

²⁰⁷ Febr. 6-án a nevezett esküdtek Torda mezőváros nevében ellentmondtak Sombori László Egerbegy birtokrészebe való beiktatása ügyében egy Sóstórok nevű vitás terület miatt; febr. 21. a jelentés dátuma.

²⁰⁸ Ápr. 21-e a határjárás és tanúvallatás napja, máj. 6. a kolozsmonostori jelentés dátuma. Ugyanekkor uo. Kádár Boldizsár egyházfalvi bíró is vallomást tett. – Székely Ferenc polgár újtordai házában bíraskodott az 1580-as, 1590-es években az ottani Szent János-napi sokadalom alkalmával a bíró, lásd fentebb Székely Gergely bíróságánál.

²⁰⁹ Gáspár deák valószínűleg az 1596-ban nemességet nyert Nagy, másként Szabó Gáspárral azonos, aki 1603-ban is esküdt volt. Wolf: Tjvk. 59. 220. j. Egyúttal 1588–1591 között városi jegyző is (34–35. sz.).

²¹⁰ Zlatar (Zlatari) Mátyás részére iktatott tordai főtéri kőház, ill. Varga utcai malomrész szomszédja. Ápr. 6. a birtokba vezetés és iktatás, ápr. 21. a jelentés dátuma.

The Self-governing Structure of Turda/Torda and Its Activity until the End of the 16th Century

Keywords: local government, town charters, judge, council, notary, seal

The self-government organisation of Turda/Torda in the 15th-16th century can only be deduced from sporadic sources due to the decay of the town archives in 1601. We know only 31 issues between 1424 and 1599. Although the town consisted of two quarters (Old and New Town), it was led by one inner council of one judge and twelve jurors before 1619. According to their privileges, they were freely elected annually. It is not possible to determine the exact date of the elections until the second half of the 16th century, then it was probably around New Year's Day or Epiphany. The election was made by the "fifty men", the external council. The written administration was carried out by the notary, who also wrote the town book. This office is recorded from 1411, the town book is mentioned in 1535. Other town officials (forest judge, wine judge, ward of the vineyards, lake judge) are only recorded from the very end of the 16th century. The weekly sessions of the inner council were held on Mondays–Tuesdays and on Fridays–Saturdays. In the case of real estate matters, charters were often issued on 24 December or on the vigil of Pentecost ("sealing day"). Torda used a single seal until the end of the 15th century, then a larger and a smaller one. The coat of arms was a variant of the Hungarian royal coat of arms with red and silver cut. This was forgotten by the 17th century.